

*Willem de Blécourt**

Een van de meest bekende Nederlandse onderzoekers en publicisten van volksverhalen is de Bredenaar Jacob Rudolf Willem Sinninghe. Wellicht tekenend hiervoor is het feit dat toen de VPRO in het begin van 1980 de serie *Uit de Volksmond* uitzond waarin bejaarde Nederlanders belevenissen uit hun jeugd verhaalden, het KRO-weekblad *Studio* een artikel wijdde aan de 'volksverhalenkenner Jacques Sinninghe', waarmee gemakshalve het verschil tussen volksverhalen en jeugdherinneringen werd veronachtzaamd¹. In dit artikel ga ik nader in op de activiteiten die Sinninghe met betrekking tot het volksverhaalonderzoek heeft ontplooid, en hoewel het voor de hand ligt dit in de historische volgorde te doen, dwingt het materiaal ten dele tot een thematische aanpak. Na de inleiding, die uitmondt in het werk dat Sinninghe tussen de jaren '41 en '47 op het volkskundebureau te Amsterdam verrichtte, volgt een beschrijving van de Collectie Sinninghe, het veldwerk en de codificatie van de volksverhalen. Tenslotte zal ik de betekenis van Sinninghes werk voor het Nederlandse volksverhaalonderzoek behandelen.

Sagenboeken en de 'Katalog'

Sinninghe werd geboren op 30 maart 1904 in Roermond, maar verhuisde al vroeg naar Breda. Zijn belangstelling voor volksverhalen ontstond, naar hij zelf diverse malen meedeelde, in zijn jeugd. 'Mijn vader kon erg goed vertellen, hij reisde veel en vertelde daar vaak over. Hij stierf toen ik twaalf jaar was. Sindsdien heb ik compensatie voor dat verlies gezocht in sagenboeken. Toen ik wat ouder werd ging ik de verhalen zelf opzoeken'². 'Als jongen van een jaar of achttien zat ik al achter de

* Doctoraal student Culturele Antropologie aan de Universiteit van Amsterdam.

¹ Herman Post, 'Volksverhalenkenner Jacques Sinninghe: Het volksverhaal is het begin van alle literatuur', *Studio* 26 januari 1980.

² Rien Robijns, 'Jacques Sinninghe Kroniekschrijver van de heksen', *Het Vrije Volk* 16 februari 1974. Vgl. Barend Mensen, 'Een sage moet je geloven, er zit altijd iets waars in', *Trouw* 26 februari 1976.

spookgeschiedenissen en verborgen schatten aan. Op de fiets stroopte ik dan het land af . . .³.

In 1933 verscheen bij uitgeverij 'Eigen Volk' het eerste van de reeks sagenboeken, het *Noord-Brabantsch Sagenboek*, dat een jaar later herdrukt werd bij uitgeverij Thieme, en gevolgd door het *Zeeuwsch Sagenboek* (1933, samen met M. Sinninghe-Steenbergen), *Brabantsche Volkshumor* (1934), *Overijsselsch Sagenboek* (1936), *Oudhollandsche Raadsels* (1936), *Limburgsch Sagenboek* (1938), *Vijftig Nederlandse Sprookjes* (1942), *Sagen van Nederland* (1943), *Hollandsch Sagenboek* (1943), *Geldersch Sagenboek* (1943) en *Drentsch Sagenboek* (1944)⁴.

Het overgrote deel van de verhalen uit deze boeken werd geput uit publicaties en handschriften; slechts in een enkel geval is de 'volksmond' (pas in 1943 iets nader omschreven) de bron van een verhaal. Het was in die tijd gebruikelijker volksverhalen literair of anderszins te bewerken dan ze onder het 'volk' op te tekenen. Aangezien Sinninghes weergave vrij dicht bij de bronnen aansloot en hij als een van de eersten zo compleet mogelijk de nog aanwezige overleveringen per provincie bundelde, werden de sagenboeken gunstig ontvangen. Temidden van positieve recensies van o.a. A.F. van Beurden, Anton Coolen en D. Wehrens valt dan ook de kritiek van H. Brugmans op, die naar aanleiding van het *Zeeuwsch Sagenboek* in *Het Volk* schreef: 'Men kan zeggen, dat het wetenschappelijk wel enige betekenis heeft, dat nu een en ander is vastgelegd. Maar daarvoor is deze uitgaaf weer te populair opgezet: zonder dat b.v. de oorsprong der meegedeelde sprookjes en vertellingen wordt nagegaan'⁵.

Voor Sinninghe waren de volksverhalen in die tijd nog een hobby. Na de HBS studeerde hij enige jaren handelseconomie aan de Economische

³ D.A. de S(toppelaar), 'Van Brabantsche Sagen en Volkshumor. Interview met den folklorist J.R.W. Sinninghe', *De Grondwet* 7 oktober 1933. Sinninghe schreef me hierover: 'Het verhaal van de Stoppelaar is lichtelijk fantastisch. Ik was inderdaad 18 jaar toen ik de eerste gegevens optekende. Het eerste verhaal: toen ik met mijn vrienden op weg was naar een plek in de rivier de Mark waar je goed kon zwemmen en wel onder het dorp Ulvenhout ontmoetten wij een boer. Ik liet de anderen doorrijden, stapte van mijn fiets en vroeg of hij ook sagen(!) kende, maar na enig heen en weer gepraat begreep hij wat ik wilde en vertelde: "In de muur van de kerk van Sprang is een groot gat dat niet te dichten is: daardoor is ons lief vrouwe weggevoegen, toen de duvel er binnen kwam." Dat met de duvel de aanhangers der gereformeerde religie bedoeld werden, begreep ik eerst later. Dit was tevens de laatste maal dat ik het woord "sage" in de mond nam. Behalve verhalen tekende ik ook liedjes op, volksgeloof, gezegden en spreekwoorden. Helaas is dat dikke schrift waarin ik alles noteerde eens verloren gegaan' (brief dd. 31 juli 1981).

⁴ Zie verder de (onvolledige) lijst van publicaties in *Tien jaren Volksverhalen 1955-1965*, uitgave van de Stichting tot Codificatie van de Nederlandse Volksverhalen, 1965, 8-10.

⁵ Ongedateerd knipsel, met andere vooroorlogse kranterecensies aanwezig op de bibliotheek van het Provinciaal Genootschap te 's-Hertogenbosch. Voor verdere recensies van de sagenboeken zie: *Eigen Volk* jrg. 5 (1933), 286-287; jrg. 8 (1936), 119; jrg. 11 (1939), 213-215; jrg. 15 (1944), 57-59; *Volkskunde* jrg. 39 (1934), 78; jrg. 40 (1936), 152. De recensent(en) in *Volkskunde* waardeerde(n) de verzamelaar(s), maar betreurde(n) dat er zo weinig veldwerk was verricht.

Hogeschool te Rotterdam en trok daarna als free-lance journalist Europa door⁶. In 1939 verhuisde hij naar Amsterdam, waar hij op 1 maart 1941 voor rekening van het Departement van Opvoeding te werk werd gesteld bij de Volkskundecommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Daar begon hij, op instigatie van Jan de Vries, met het 'aanwezige materiaal betreffende de volksliteratuur te ordenen en te catalogiseren, vervolgens ditzelfde te doen met het materiaal, dat elders in openbaar of in particulier bezit is, en door eigen nasporingen onder het volk dit materiaal aan te vullen'⁷. Dit leidde in 1942 tot de uitgave van *Vijftig Nederlandse Sprookjes*. De sprookjes hierin zijn bijna uitsluitend afkomstig uit geschreven bronnen, waar dat nodig werd geacht overgezet in dialect, en, in tegenstelling tot de nadruk die Jan de Vries in de inleiding op de vertellers legt, maar in tien gevallen voorzien van zeer karige informatie over die vertellers. Bij veel sprookjes was het ook onmogelijk meer informatie over de bronnen te publiceren, maar het had wel gekund bij eigen optekeningen, zoals het Amsterdamse plaagvertelsel uit 1941 (p.59)⁸. Achter in deze bundel werd een 'Typencatalogus der Nederlandse Sprookjes' opgenomen, gebaseerd op de als *Folklore Fellows Communications* verschenen catalogi. Een jaar later werd deze sprookjescatalogus aangevuld door de *Katalog der niederländischen Märchen-, Ursprungssagen-, Sagen- und Legendenvarianten* (FFC 132) (hieronder: *Katalog*). Naar de mening van de Volkskundecommissie: 'Beide inventarissen maken het Nederlandsche bezit aan sprookjes, sagen en legenden algemeen toegankelijk en mogen alleen om die reden al als een waardevolle bijdrage tot de internationale sprookjesstudie worden beschouwd'⁹. Naast de inventarisatie ligt het belang van de *Katalog* in de ordening (later aangeduid met 'codificatie'), met name in de ordening van de sagen en legenden. In feite is deze niet meer dan een aangevulde inhoudsopgave van Sinninghes sagenboeken, waarin voor de indeling gebruik was gemaakt van het *Brabantsch Sagenboek* (1909-1911) van de Vlaamse volkskundigen Alfons de Cock en Isidoor Teirlinck. In tegenstelling tot deze voorgangers gaf Sinninghe niet aan waarom zijn ordening de voorkeur verdiende boven andere; het probleem waarvoor

⁶ Zie o.a. *De Stem* 28 maart 1964: 'Jac.R.W. Sinninghe wordt zestig jaar'.

⁷ *Verslag van de Volkskunde-commissie over 1941*, 3.

⁸ Dit plaagvertelsel is niet meer in de typescripten terug te vinden; Sinninghe tekende in 1941 te Amsterdam anekdotes op uit de mond van de 62-jarige diamantbewerker J. Steenbergen en (zijn echtgenote) J. Steenbergen-Gasman, en een enkel sprookje van de familie Schaap. In dit verband doet het zeer vreemd aan dat Sinninghe wel klaagde over het gebrek aan kennis over de sprookjesvertellers, waarbij hij o.a. verwijst naar zijn ervaringen onder diamantbewerker, maar er verder niets over meedeelde (J.W.R. Sinninghe, 'Over Brabantse Sprookjes', *Brabantia Nostra* jrg. 6 (1941), 319-320).

⁹ *Verslag van de Volkskunde-commissie over 1943*, 2.

hij zich blijkens zijn voorwoord zag gesteld betrof niet het soort ordening, maar de nummering. Later zou hij verklaren: 'J'ai analysé maints de ces systèmes avant d'opter pour un système sûr. Je dois beaucoup à l'excellent folkloriste flamand Isidore Teirlinck, qui classe les légendes dans son livre "Le folklore flamand", et qui en collaboration avec Alfons de Cock modifie ce système, qui fut appliqué à leur livre "Brabants Sagenboek"'¹⁰. Het sagen-gedeelte van de Katalog is onderverdeeld in vier rubrieken: 'Dämonensagen', 'Zaubersagen', 'Teufelsagen' en 'Historische Sagen'. Voor de rubricering van de demonensagen, later ook aangeduid als 'mythologische sagen', werd gebruik gemaakt van het klassieke onderscheid tussen water-, aard-, vuur- en luchtgeesten, wat de impliciete vooronderstelling inhoudt dat met behulp van dit soort sagen een voor-christelijke mythologie met een gelijksoortige indeling te reconstrueren zou zijn. Het verschil tussen de demonensagen en de toversagen hangt samen met het gepostuleerde verschil tussen bovennatuurlijke wezens 'ausser der Dorfs-gemeinschaft' en personen met bovennatuurlijke krachten 'innerhalb der Dorfs-gemeinschaft'¹¹. Een polemiek over dit interpretatieve karakter van de sagen-indeling heeft destijds niet plaatsgevonden. Maurits de Meyer ging in zijn bespreking in *Volkskunde* wel op de naamgeving en classificatie in, maar niet op de vooronderstellingen die er aan ten grondslag lagen. Zijn grootste, en terecht, bezwaar was: 'dat er geen voldoende streng onderscheid gemaakt werd tusschen de eigenlijke volks-sagen opgeteekend uit den volksmond en literaire sagen uit gedrukte bronnen'¹². Dit euvel treedt vooral aan het daglicht wanneer gepoogd wordt aan de hand van de verwijzingen in de Katalog een vroegst bekende bron en zo mogelijk een verteller te achterhalen. In Sinninghes eigen sagenboeken, waar veelvuldig naar verwezen wordt, zijn de namen van de vertellers niet opgenomen. Dat is wel het geval bij de manuscripten waarin o.m. de resultaten zijn vastgelegd van het veldwerk dat in 1941 en 1942 door Sinninghe en Thijs Mol, een medewerker van het Volkskundebureau, werd uitgevoerd. In de Katalog staan deze optekeningen aangeduid als 'Volksk. Comm.', maar

¹⁰ J.R.W. Sinninghe, 'Le catalogue des légendes néerlandaises en tant que catalogue international', *Tagung der 'International Society for Folk-Narrative Research' in Antwerp. Berichte und Referate*, Antwerpen 1963, 50.

¹¹ Ibid. Vgl. A.J. Dekker, '150 jaar Nederlands volksverhaalonderzoek', *Volkskundig Bulletin* 4, 1 (1978), 19.

¹² *Volkskunde* jrg. 46, nr. 2 (1944), 308. Vgl. Sinninghe in *Brabantia Nostra*: 'Een mondeling verhaal echter is aan andere wetten gebonden dan een geschreven vertelling, de luisteraar stelt andere eisen dan de lezer: dat heeft men tot voor kort niet begrepen' (1941: 320).

een complete verzameling van deze manuscripten bestaat niet¹³. Het veldwerk werd uitgevoerd in Amsterdam, St.-Willebrord, het Gooi, Apeldoorn en omgeving, terwijl er ook losse aantekeningen uit Rotterdam, Katwijk, Egmond, Broek in Waterland, en Breda zijn overgebleven. Aangezien Sinninghe er, met name in Marken, nog mee doorging na het verschijnen van de *Katalog*, kan de vraag worden gesteld of deze niet te vroeg werd afgerond.

Sinninghe bleef tot 1 maart 1947 aan het Volkskundebureau verbonden. Buiten de vermelde publicaties en het veldwerk hield hij zich bezig met onderzoek naar volksraadsels, volksprofetieën, volks- en ambachtskunst, iconografie der bedevaartplaatsen en oude pleisterplaatsen¹⁴. In de laatste jaren ontstond het plan om een woordenboek van het Nederlandse volksgeloof samen te stellen. Dit genre mededelingen was niet opgenomen in de *Katalog*, en zou in manuscript op het Volkskundebureau blijven, 'aangezien het zich minder leent voor een uitgave in boekvorm'¹⁵. Ook werd een eerste hand gelegd aan een motieven-index, waarvan verder niets bekend is.

De collectie Sinninghe

De volkskundige activiteiten van Sinninghe vonden vanaf 20 juli 1955 plaats onder de vlag van de *Stichting tot Codificatie van de Nederlandse Volksverhalen* (hieronder: Stichting). Het doel van deze stichting was 'het verzamelen, vastleggen en publiceren van Nederlandse Volksverhalen, waaronder mede worden verstaan sagen, legenden en sprookjes'. Aan dit doel lag de volgende overtuiging ten grondslag: '... dat de verandering in de structuur der gemeenschap met zich mede brengt het teloor gaan van vele volksverhalen en dat tot behoud van dit cultuurgoed een codificatie van deze volksverhalen zo snel mogelijk dient te geschieden'. De Stichting wilde dit doel op zes manieren pogen te bereiken:

¹³ Op het Volkskundebureau zijn nog maar enkele verslagen van dit veldwerk aanwezig; het grootste deel van de rest van de teksten maakt deel uit van de Collectie Sinninghe (zie onder). Een aantal verwijzingen is niet terug te vinden. Sinninghe kwam waarschijnlijk wel op het idee van een slechts in manuscript bestaande schaduw-katalogus, waarin wel gegevens over de vertellers konden worden vermeld, getuige zijn aantekeningen (berustend op bibliotheek PG) van een bezoek aan K. ter Laan, die hij ondervroeg over de informanten van diens *Groninger Overleveringen* (1928) en *Groninger Volksverhalen* (1931).

¹⁴ *Verslagen Volkskunde-commissie over 1943, 2-3; 1944, 2; 1945, 2; 1946, 2; 1947, 2*. De resultaten van deze onderzoekingen werden later gepubliceerd, zie J.R.W. Sinninghe, 'Die letzte Scacht im limburgischen Grenzgebiet', *Die Nachbarn. Jahrbuch für vergleichende Volkskunde*, III (1962) 60-66 (volksprofetieën); *Oude pleisterplaatsen*, Amsterdam 1957 (AO-reeks 671); *Over Volkskunst, grepen uit Volkskunst, ambachtskunst en huisvljijt*, Amsterdam 1949 (Heemschutserie, dl. 22). Van de 'iconografie der bedevaartplaatsen' bleef een collectie bedevaartvaantjes over, zie *Brabants Heem* jrg. 5 (1953), 143.

¹⁵ *Verslag Volkskunde-commissie over 1946, 2*.

- a. het opsporen van volksverhalen en het opnemen en vastleggen van de in de volksmond levende verhalen, zo nodig met behulp van een recorder,
- b. het aanleggen van een archief voor het bewaren van het aldus opgenomen materiaal en van het materiaal te vinden in de reeds bestaande literatuur en in voorhanden zijnde handschriften,
- c. het codificeren van dit materiaal en het bestuderen, mede in internationaal verband van de typen der aldus verzamelde volksverhalen,
- d. het uitvoeren van opdrachten betrekking hebbende op het doel van de Stichting,
- e. het publiceren van de gevonden gegevens en van de ontwikkelde inzichten onder meer door het samenwerken met instellingen en personen in en buiten Nederland, die een gelijk of aanverwant doel nastreven, het vervullen van spreekbeurten, het samenstellen van studies en rapporten,
- f. alle andere voor het bereiken van het doel geschikte wettige middelen¹⁶.

In haar bestaansperiode legde de Stichting een omvangrijk archief van volksverhalen en een bibliotheek op het gebied van volkskunde aan. Deze, als de 'Collectie Sinninghe' bekend staande verzamelingen werden na vijf jaar durende onderhandelingen met de gemeente Breda (de vestigingsplaats der Stichting), de provincie Noord-Brabant, en het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) overgedragen aan de provincie Noord-Brabant, die ze in bruikleen afstond aan de Bibliotheek van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant (hieronder: bibliotheek PG) op 12 september 1977¹⁷. De aanleiding voor deze overdracht lag in de leeftijd van Sinninghe; hij was te oud geworden om het werk te kunnen voortzetten, een opvolger was er niet¹⁸, en de collectie leek waardevol genoeg om voor Noord-Brabant behouden te blijven. Ten behoeve van de overdracht was de Collectie Sinninghe getaxeerd. De volksverhalen daarin worden als volgt omschreven:

'een kaart-systeem, omvattende volgens opgave ca. 45.000 kaarten, waarop, veelal in de spreektaal, mondelinge overleveringen en volksverhalen zijn genoteerd. De kaarten zijn gerangschikt naar onderwerp en naar plaats, en zij vormen naar mijn mening een vrijwel unieke verzameling van bewaard gebleven volksverhalen, zoals deze uit de mond van vertellers zijn opgetekend. Zij hebben betrekking op Nederland en

¹⁶ Statuten Stichting tot Codificatie van de Nederlandse Volksverhalen, opgesteld voor notaris Jan van Eupen te 's-Gravenhage, dd. 20 juli 1955, artikelen 2, 3, en 4. Sinninghe schreef me op 27 mei 1981 dat de Stichting 'tot stand is gekomen op aanraden van wijlen Ds. B. ter Haar-Romeney, daar het Rijk dan gemakkelijker tot subsidie van mijn werk zou overgaan'. Sinninghe was directeur en enig personeelslid van de Stichting.

¹⁷ *Brabantia* jrg. 26, nr. 2 (1977), 3; brief G.S. Noord-Brabant aan bestuur Stichting dd. 19 oktober 1977; *Informatiegids* bibliotheek PG, april 1980, 15.

¹⁸ In 1969 wilde de Stichting op kosten van CRM een assistent in dienst nemen, die later de activiteiten van Sinninghe zou kunnen voortzetten. Dit is kennelijk niet doorgegaan, zie brief bestuur Stichting aan CRM, dd. 14 oktober 1969; notulen bestuursvergadering Stichting 12 november 1969.

Vlaanderen. De arbeid, in deze kaarten-collectie verwerkt, is nauwelijks in uren uit te drukken, en het komt mij voor, dat het vrijwel onmogelijk zal blijken te zijn, deze volksverhalen opnieuw bijéén te brengen.'

Daarnaast ging het ook nog om 'een aantal ingesproken tapes, met volksverhalen, met een gezamenlijke lengte van ca. 30 uren'¹⁹. De pers was van de overdracht niet onkundig gebleven en vooral aan de volksverhalen werd met een zekere regelmaat aandacht geschonken. Het *Brabants Dagblad*: 'Met pen - en later - bandrecorder heeft Sinninghe rond 45.000 vertelsels in het Nederlands taalgebied vastgelegd' (20 februari 1976). *De Volkskrant*: 'rond de vijfenveertigduizend sprookjes, sagen en legenden die opgetekend en verzameld werden door de letterkundige Jacques R.W. Sinninghe' (9 april 1977). Het *Algemeen Dagblad*: 'In 45 jaar heeft hij liefst 45.000 volksverhalen uit het Nederlandse taalgebied verzameld. Een belangrijk deel van deze sagen, legenden en sprookjes tekende hij persoonlijk op uit de mond van de mensen, want Sinninghe was niet bang om zijn materiaal ter plaatse te zoeken' (18 april 1977). Het *NRC-Handelsblad*: 'Sinninghe (...) heeft tientallen jaren letterlijk stad en land afgereisd, om de verhalen aan te horen, op te tekenen en later op een band op te nemen. Hij heeft de tijd van de vertellerskringen nog meegemaakt' (19 april 1977). Het zou bovendien om voornamelijk Brabantse (d.w.z. Noordbrabantse) verhalen gaan, zoals o.a. blijkt uit een notitie van de Culturele Raad Noord-Brabant, waarin als één van de argumenten voor het behoud van de collectie voor Noord-Brabant wordt gesteld: 'omdat een groot deel van de verhalen Brabants is'²⁰. Na Sinninghes publicaties in *Neerlands Volksleven* (1957: 44-47, 1960: 73-83) waarin naast de verhalen uitgebreide informatie over de vertellers was gegeven, waren de verwachtingen over de resultaten van zijn veldwerk hoog gespannen²¹, vooral omdat in

¹⁹ Rapport Nico Israel, beëdigd taxateur voor boeken, aan B & W Breda, dd. 7 februari 1974. De waarde van de verzameling (m.i.v. kranteknipsels en archiefkasten) werd getaxeerd op f 64.000,-.

²⁰ Notitie 'Codificatie van Nederlandse Volksverhalen', aangeboden aan College van gedeputeerde Staten Noord-Brabant, dd. 14 januari 1974.

²¹ Vgl. S. Top, 'Sagenproblematiek anno 1969. Vernieuwing of stagnatie?', *Volkskunde* 70 nr. 2 (1969), 123-124. J.J. Voskuil schreef, doelend op deze publicaties: 'Voorzover ik de door hem opgetekende verhalen ken, en ik doel daarbij niet op zijn sagenboeken maar op een paar latere incidentele voorbeelden die mij onder ogen zijn gekomen, voldoen ze zeker aan de normen die wij voor onze eigen veldwerkers hebben vastgesteld. Als zijn andere optekeningen van dezelfde kwaliteit zijn, rechtvaardigen ze het deel van de subsidie dat daaraan is besteed' (brief aan CRM, dd. 24 november 1972).

de meer populaire bundels van hem deze aanvullende gegevens ontbreken²².

Een en ander was voor mij aanleiding om in begin 1981 een onderzoek naar de Collectie Sinninghe in te stellen, wat tot verrassende resultaten leidde. De collectie, zoals die aanwezig is op de bibliotheek PG, bestaat ruwweg uit twee delen, een geografisch, en een systematisch systeem. Het eerste bevat doorslagen van het tweede en vroegere afschriften van de verhalen. Het systematische systeem wordt gevormd door de in het taxatierapport beschreven kaarten, waarvan er tegen de 43.000 bestaan. Deze kaarten zijn te verdelen in de volgende categorieën:

a) verhalen uit Nederlandse en Vlaamse publicaties van zeer uiteenlopende aard²³;

b) verhalen uit diverse handschriften en ongepubliceerde bronnen als: handschrift Boekenoogen (uit het eind van de vorige en het begin van deze eeuw), handschrift Sassen (ca. 1890), handschrift Van Oosten (ca. 1930), handschrift Anne de Vries (1932), Volkskundelijsten (rondgestuurd door het Volkskundebureau in 1934 en 1937), Spookhuizen-enquête (1947, rondgestuurd door het Volkskundebureau), handschrift Heupers (1961, 1962) en enkele schriftelijke mededelingen van o.a. Tjaard W.R. de Haan, S.J. van der Molen, J.W. Schrakamp en Olaf de Landell²⁴;

c) verhalen overgenomen uit vijf licentiaatsverhandelingen gemaakt aan de Rijksuniversiteit van Gent (totaal 1184 verhalen)²⁵;

d) verhalen overgenomen uit 63 licentiaatsverhandelingen aan de

²² In de 'spokerijenbundels' van Sinninghe zijn de verhalen bewerkt weergegeven, zonder informatie (behalve soms in de tekst zelf) over de vertellers, zie *Spokerijen in de Baronie van Breda*, 1974; *Spokerijen in Brabants Westhoek*, 1975; *Spokerijen in het Gooiland*, 1975; *Spokerijen in de Zaanstreek en Waterland*, 1975; *Spokerijen in Amsterdam en Amstelland*, 1975; *Spokerijen in Rijnland, Delfland en Schieland*, 1977; (alle te Zaltbommel). In zijn *Noord-Brabants Sagenboek* deel 2 (1978) en *Verhalen uit het land der Bokkerijders en der Teuten* (1978, beide te Schiedam) is slechts de naam van de verteller of mededeler te vinden.

²³ In 1981 is hiervan op de bibliotheek PG een volledig overzicht gemaakt door A.H.W.L. Smeur. Deze categorie bevat ongeveer 2000 kaarten.

²⁴ Het handschrift Boekenoogen berust, evenals de Volkskundelijsten en het handschrift Heupers op het Volkskunde-bureau. Dit laatste wordt thans uitgegeven in de serie *Nederlandse Volksverhalen* (dln. 1.1-1.3). De volkskundelijsten zijn verwerkt in de *Volkskunde Atlas voor Nederland en Vlaams-België*. Het handschrift Sassen berustte al op de bibliotheek PG (zie Willem de Blécourt, *Volksverhalen uit Noord-Brabant*, Utrecht/Antwerpen 1980, 89-141, 325-326). Met uitzondering van delen van de Spookhuizen-enquête gaat het hier om afschriften van de originele handschriften. Uit de volkskundelijsten werden alleen de voor Sinninghe interessante mededelingen overgenomen (criteria onduidelijk); Heupers zond slechts 98 van zijn verhalen op. Bij elkaar gaat het om nog geen 1000 kaarten.

²⁵ Over het Gentse onderzoek: P. de Keyser, 'Het Sagenonderzoek in Oost-Vlaanderen', *Neerlands Volksleven* jrg. 7, nr. 2(1957), 33-36 (tekst van lezing te Breda, 27 november 1956); R. Haeserijn, 'De Volkskunde aan de Gentse Rijksuniversiteit', *Oost-Vlaamse Zanten* 35 (1960), 69-86.

Katholieke Universiteit van Leuven (totaal 37.668 verhalen)²⁶;

e) verhalen met onderschrift 'Hs. Sinninghe', of zonder onderschrift, in totaal ongeveer 850 stuks, gedateerd van 1934 tot en met 1976.

Het archief van vertellers, 'waar men verdere bijzonderheden vermeld vindt over de goede vertellers, zoals bijnaam, familieomstandigheden, schoolopleiding, lectuur, karaktertrekken, plaats in de dorpsgemeenschap' en 'de bron van de door hen verhaalde vertellingen'²⁷, heb ik niet kunnen vinden.

Van de onder categorie e) vermelde verhalen, waarvan op gezag van Sinninghe zelf kon worden aangenomen dat ze alle door hem waren opgetekend²⁸, werden fotocopiëën gemaakt. Bij ieder verhaal staan de volgende gegevens vermeld: jaar van optekening, plaats van optekening, en naam, geboorteplaats, leeftijd, beroep of voormalig beroep en godsdienst van de verteller²⁹. Er van uitgaande dat de collectie op de bibliotheek PG compleet is³⁰, kon aan de hand van deze fotocopiëën een overzicht worden samengesteld van het eigen veldwerk van Sinninghe. Voor de periode 1951-1976 is dit in tabelvorm weergegeven (zie p.190).

Het 'eigen' veldwerk

Een beeld van het veldwerk dat door Sinninghe in het kader van de Stichting werd verricht laat zich slechts met grote moeite vormen. Het is namelijk tenminste in een aantal gevallen twijfelachtig of Sinninghe de 124 zegslieden wel zelf interviewde, of met behulp van anderen. Daarbij kan de vraag worden gesteld of het jaar van optekening (exacte data ontbreken) wel altijd juist is. Deze twijfels kunnen door middel van een

²⁶ Over het Leuvense onderzoek: K.C. Peeters, 'Volksverhaal-onderzoek aan de Leuvense Universiteit', *Neerlands Volksleven* jrg. 7 nr. 2 (1957), 37-40 (tekst lezing 27 nov. '56); (idem), 'Resultaten van het sagenonderzoek in het Nederlandse Taalgebied', *Volkskunde* 66 (1965), 106-125. Door 41 licentiaten werd in *Volkskunde* een overzicht van hun verhandeling gegeven (1965-1974). Een totaaloverzicht van de verhandelingen vindt men in *Miscellanea K.C. Peeters*, Antwerpen 1975, 47-54. Van de 66 sagenverhandelingen werden alleen de teksten uit de laatste drie niet doorgezonden.

²⁷ J.R.W. Sinninghe, 'Wat beoogt de Stichting tot Codificatie van de Nederlandse Volksverhalen', *Neerlands Volksleven* jrg. 7 (1957), 42-43 (tekst lezing 27 nov. '56). Alleen een omslag met enkele berichten van overlijden van vertellers werd aangetroffen.

²⁸ Brief Sinninghe dd. 10 juni 1981: 'Eerst veel later heb ik onder de door mij opgetekende verhalen J.R.W. Sinninghe getypt. Dus zijn alle verhalen, waarbij niet vermeld staat dat ze van een ander afkomstig zijn, door mijzelf opgetekend.

²⁹ Sinninghe in *Neerlands Volksleven* 1957, 42; brief bestuur Stichting aan Prins Bernhard Fonds, dd. 2 oktober 1956; jaarverslag Stichting 1956, 3.

³⁰ Sinninghe verzekerde mij tijdens een gesprek met hem op 14 juli 1981 te Breda dat dat het geval was. Alleen de resultaten van zeer recent onderzoek, gedaan te Roosendaal, moesten nog uitgewerkt, resp. van de band afgetypt worden.

viertal op de plaats van optekening toegespitste gevallen worden geconcretiseerd.

1. *Breda*. Het overzicht duidt erop dat Sinninghe in zijn woonplaats Breda over de hele beschreven periode verhalen optekende. Dit zou vooral het geval zijn geweest in 1956, daarna zijn het maar enkele vertellers, ten dele al eerder geïnterviewd, die ook maar enkele verhalen meedeelden.

Sinninghe was voor de oprichting der Stichting in 1955 voorzitter van de heemkundige kring Breda. Voor dit gezelschap hield hij regelmatig lezingen over de wetenschap der volkskunde in het algemeen en over Bredase volksverhalen in het bijzonder³¹. Op 27 oktober 1953 werd binnen de kring een werkgroep volksliteratuur gevormd, die enkele malen van zich deed spreken. Zo organiseerde men in maart 1954 een vertellersavond, waarover het *Rotterdams Parool* schreef: 'Net als vroeger komen de wat oudere Brabantse boeren dan bij elkaar, om elkaar de griezengeschiedenissen uit hun jeugd te verhalen. Veel van wat vergeten is, wordt dan misschien weer losgeweekt uit de breinen van de Brabantse bevolking. De voorzitter van de Heemkundige Kring, geassisteerd door de onderwijzeres H.B. Broers³², noteren het oude bijgeloof, dat leeft in de vorm van de meest fantastische verhalen' (6 maart 1954). Op deze avond vertelde boer Kees van Steen 'achter de behaaglijk brandende "platte buis" in de keuken van zijn oude hofstee aan de Kerkhofweg in Ginneken griezilverhalen zoals hij ze in zijn jeugd – een dikke veertig jaar geleden – van zijn vader, moeder en grootvader hoorde, ook 's avonds na het werk achter de kachel' (ibid.). Hij herhaalde zijn optreden enkele maanden later voor de microfoon van de Wereldomroep, waarbij ook andere vertellers van zich lieten horen. 'Een prachtige verteller bleek ook "Kees-oom" Goyers, die met zijn 73 jaren al uit een tamelijk oude bron putte, waar hij verhalen vertelde, welke hij van zijn grootvader had gehoord'³³. De verhalen van deze vertellers zijn, daar ze in de kranten of letterlijk zijn weergegeven of herkenbaar vermeld, terug te vinden in de collectie onder de jaren 1956 en 1959 (tabel nrs. 20 en 71).

Op 25 februari 1955 hield Sinninghe een lezing voor de heemkundige kring Breda over 'Bredase sagen en sagengestalten'³⁴. Uit een krante-

³¹ *Brabants Heem* jrg. 5 (1953), 95, 119; jrg. 6 (1954), 24, 119; jrg. 7 (1955), 23.

³² Dit moet zijn: mej. A.B. Broers. Naar zij mij telefonisch meedeelde op 6 juli 1981 had zij uit die tijd geen schriftelijke stukken meer, omdat haar belangstelling zich later op andere onderwerpen gericht had.

³³ Ongespecificeerd kranteknipstel op bibliotheek PG. Over deze avond berichtten ook de *Bredasche Courant* 24 mei 1954, en *De Stem* 25 mei 1954.

³⁴ *Brabants Heem* jrg. 7 (1955), 23.

knipsel van 26 februari 1955 valt op te maken dat over het volgende werd gesproken:

'In Noordbrabant zijn 815 en in Vlaanderen 2500 sprookjes³⁵. Breda's omgeving telt veel sprookjes, o.a. dat van de Negendoder, een kleermaker die negen vliegen doodde. Een collega uit Bavel bracht het er tot veertig. Dat was in het jaar 1813 toen de Fransen nog in ons land waren en door middel van een Frans paard de Kozakken te Ulvenhout op de vlucht sloegen. Ook een aardige vertelling over Tienus Mienus sloeg bij het gehoor in. De Hazeldonk, een buurtschap van Rijsbergen, is rijk aan sagen; vooral bekend is de opmerking van een boer aldaar, toen in 1885 de stoomtram naar Meerle werd aangelegd. En dan het verhaal over de stokoude Mieke Bok en de geit.

Na de sprookjes werden de sagen door spr. behandeld. De heer Sinninghe wees er op dat de rijke Bredase koopman Johan de Wijse, eigenaar van het slot Grimhuizen te Ulvenhout, stichter was van het Capucijnerklooster te Meerseldreef. Van hem gaf de spreker sappige sagen weer. Dat was ook het geval van Klavervrouwke, die niet alleen stroper, doch ook rover was. Ruim twintig jaar geleden werd hij door een gewerschot gedood. (...)

In het geheel bracht de heer Sinninghe ruim tachtig sagen van Breda en omgeving bijeen. Tenslotte gaf de spreker nog een heksensage uit Nuenen ten beste.'

Een maand eerder, op de jaarvergadering van de kring Breda had Sinninghe al in algemenere termen over het onderzoek gesproken:

'Breda is de eerste gemeente in Nederland, die een dergelijk uitgebreid wetenschappelijk onderzoek met zijn belangwekkende taalkundige, sociologische en psychologische aspecten heeft geëntameerd. Vele personen uit alle delen van de stad zijn door hem ondervraagd en de resultaten waren zeer verrassend. Niet alleen volksverhalen zijn zodoende opgetekend of met behulp van een bandrecorder opgenomen, maar ook mededelingen over verdwenen gebruiken en gewoonten, teksten en melodieën van volksliederen en zo vele meer werden afgeluisterd' (*De Stem* 27 januari 1955).

Wederom zijn de verhalen waaraan is gerefereerd terug te vinden op de verkeerde datum, en daar het om 'ruim tachtig' verhalen gaat, moet worden gekonkludeerd dat bijna alle verhalen uit Breda in 1954 werden verzameld, niet in de periode 1956-1968, en niet alleen door Sinninghe zelf.

2. *De Kempen*. Volgens het overzicht zouden in 1956 zo'n veertig verhalen zijn opgetekend in de Noordbrabantse Kempen. Voorts zijn er verhalen uit de omgeving van Eindhoven, die een kwantitatieve piek (85 verhalen) te zien geven in het jaar 1966. Deze piek is op zichzelf al uitzonderlijk. Sinninghe verzamelde in de jaren rond 1966 maar enkele verhalen per jaar en men zou dus moeten veronderstellen dat hij in 1966

³⁵ De 815 sprookjes zijn niet Noordbrabants, maar Nederlands, zie J.R.W. Sinninghe, 'De Brabantse Sprookjes', *Brabantia* jrg. 1 (1952), 122: 'In Nederland werden in de loop der jaren 815 sprookjes opgetekend, tegenover 2000 in Vlaams-België. Dit laatste cijfer is inmiddels door de feiten achterhaald (...), het kan nu geschat worden op 2500'.

plotseling een grote activiteit ten toon spreidde en het optekenen daarna weer voor gezien hield. Niet alleen het aantal, maar ook het soort verhalen is exceptioneel. Terwijl dat bij de andere verhalen niet of nauwelijks het geval is, zijn er bij de verhalen uit Eindhoven en de Kempen veel meer anekdotes, mededelingen over ambachtsgebruiken en gebruiken rond geboorte, huwelijk en begrafenis. Verhalen uit deze streek zijn recentelijk gepubliceerd door de Eindhovenaar Ben Janssen³⁶.

In diens publikaties staan, soms bijna letterlijk, dezelfde verhalen als die welke deel uitmaken van de collectie Sinninghe. Janssen, die in tegenstelling tot Sinninghe geen wetenschappelijke pretenties heeft, verklaarde desgevraagd, dat hij in 1952 of 1953 samen met Sinninghe onderzoek gedaan had in de Kempen. Sinninghe kwam, volgens Janssen, met de trein naar Eindhoven. Daar leende hij de fiets van Janssens vrouw, terwijl Janssen op z'n eigen fiets ging, waar nog houten banden omzaten. De contacten met de vertellers werden onder meer gelegd in de kroeg, waar de mannen zondag na de kerkdienst heen togen. Janssen voerde de gesprekken en Sinninghe noteerde de verhalen in zijn eigen steno³⁷. Waarschijnlijk is Janssen tot zijn verzamelen gekomen onder invloed van de Veldhovense onderwijzer C. Rijken, die hij nog enkele jaren voor diens overlijden in 1942 heeft gekend³⁸. Later zou Janssen evenwel verklaren:

'Hoe ik tot deze liefhebberij gekomen ben?' vraagt hij zich zelf mét ons af, 'daar weet ik eigenlijk geen antwoord op te geven. Ik heb wel eens een boek gelezen van Sinninghe over legenden en sagen in Zeeland, geloof ik. Dat vond ik mooi. Ik vond 't 'n goed werk, maar er stonden enkele dingen in die ik niet goed snapte. Toen schreef ik eens naar de schrijver en nadat ik al een tijdje met hem contact had gehad vroeg hij mij eens of ik niet 'ns enen keer met hem de Kempen in kon, omdat hij daar niets van wist. Dat heb ik toen gedaan en ik kreeg de smaak te pakken'³⁹.

Sinninghe, die nergens naar deze samenwerking heeft verwezen, stuurde Janssen een exemplaar van zijn in 1964 verschenen *Noord-brabants Sagenboek*, met de opdracht 'Ter herinnering aan gezamenlijke tochten naar Brabantse Sagengebieden'.

Na hun tochten bleef Janssen contact met Sinninghe houden, dat voornamelijk bestond uit het opsturen van teksten. Als voorbeeld kan een anekdote dienen die Janssen onder het pseudoniem Ben van Brabant in 1958 publiceerde in de *St. Jansklokken* onder de titel 'Bij de Barbier'.

³⁶ Ben Janssen, *Het Dansmeisje en de Lindepater, sagen en legenden uit Kempen, Meierij en Peel*, Maasbree 1978; *De Koning en de Boer*, Maasbree 1979.

³⁷ Gesprek met Ben Janssen op 7 juli 1981 te Eindhoven.

³⁸ Zie over C. Rijken o.a. *Campinia* jrg. 1 (1971), 151.

³⁹ 'Philipsconciërge op zoek naar de Kempische glorie', *Philips-Koerier* 27 juni 1958.

Het gaat over een inwoner van het dorpje Acht, Jan de Goei, die bij de tandentrekker pas zijn mond goed opendeed nadat hij in z'n billen was geprikt, en vervolgens zich liet ontvallen: 'Allemensen, ik wist potdorie niet, da de wortel van dieë tand zo diep zat'⁴⁰. Janssen vertelde dit verhaal ook als onderdeel van zijn lezing *Volksgeneeskunde in grootmoeders tijd* die hij aan het eind van de jaren vijftig hield voor Brabantse Heemkundekringen, Katholieke Arbeiders Vrouwenverenigingen, en andere gezelschappen⁴¹. In die lezing wilde Janssen de ware naam van de kiespijnlijder wel noemen: Jan Strijbos, die hem het verhaal ca. 1945 ook zelf verteld zou hebben (Strijbos zou volgens Janssen in 1948 zijn overleden). De anekdote zou evenwel in 1966 pas aan Sinninghe zijn verteld door Van Rooij (tabel nr. 110). Andere vertellers die toen geïnterviewd zouden zijn, waren al jaren overleden: Strijbos in '48, Van Kleef in '54, Van Liempd rond 1950⁴² (tabel nrs. 78, 68, 116). Hoewel de preciese datering van de verhalen uit de Kempen en Eindhoven vaag moet blijven, kan dus wel vastgesteld worden dat Sinninghe deze voor een deel met Janssen verzamelde en voor de rest toegestuurd kreeg en van een foutief jaar van optekening voorzag. Dat hij pas in 1956 onderzoek in de Kempen zou hebben gedaan is twijfelachtig⁴³.

3. *Vught*. Een ander geval van een informant die na zijn dood nog verhalen zou hebben verteld betreft F. de Bekker uit Vught. In de collectie komen verhalen voor waarbij als bron staat aangeduid: 'Vught 1956. Verteller: een oud man, geb. Vught, 75 jaar, beroep: landbouwer, godsdienst: R.K.' (tabel nr. 36). Sommige van deze verhalen zijn in 1978 gepubliceerd in het *Noord-Brabants Sagenboek*, deel 2, met als bron: Verteller: F. de Bekker te Vught. Een ander verhaal komt al voor in het *Noord-Brabantsch Sagenboek* uit 1933, met als bron: Volksmond, F. de Bekker⁴⁴. In het voorwoord daarvan wordt een woord van dank gericht

⁴⁰ Ook in *De Koning en de Boer*, 36-37.

⁴¹ *Brabants Heem* jrg. 10 (1958), 120, 143; jrg. 11 (1959), 24. Janssen gaf in die tijd veel lezingen. Over volkshumor, heksen, duivels, spoken en weerwolven, alle in Oost-Brabant, zie *Brabants Heem* jrg. 10 (1958), 96, 143; jrg. 11 (1959), 23, 24, 147, 148; jrg. 12 (1960), 23, 143; jrg. 16 (1964), 144; *Eindhovens Dagblad* 30 mei 1958; 20 en 24 oktober 1958; *Boxmeers Weekblad* 24 februari 1959; *Helmondse Courant* 16 oktober 1958, *Oost-Brabant* 8 februari 1959, etc.

⁴² Zie noot 37.

⁴³ Brief bestuur Stichting aan Prins Bernhard Fonds, dd. 2 oktober 1956; jaarverslag Stichting 1956, 1. Janssen stelde bovendien samen met pastoor Rijken, de zoon van C. Rijken, aan het begin van de jaren '50 een dossier samen, getiteld 'Gegevens van de Steenselse bende (haar verhoor en vonnis)', waarin ook overleveringen welke slechts ten dele, maar wel letterlijk in de collectie terug te vinden zijn. Sinninghe publiceerde ze in 1978, 145-150, waarbij hij ook als bron de in 1942 overleden C. Rijken uit Veldhoven opgeeft (150).

⁴⁴ J.R.W. Sinninghe, *Noord-Brabantsch Sagenboek*, Scheveningen 1933, 120, no. 175. Ook in: J.R.W. Sinninghe, *Noordbrabants Sagenboek*, Den Haag 1964, 117 (bron: Archief Stichting), in de sagenkatalogus vermeld als nummer 672.5 en 674.1.

aan o.a. F. de Bekker, archivaris(!) te Vught. De verhalen van De Bekker werden herdrukt in het *Noordbrabants Sagenboek* van 1964, waar, behalve in twee gevallen (mededeling F. de Bekker in 1932) als bron wordt opgegeven: Archief Stichting. Deze archivaris kende zeer zeldzame verhalen. Behalve de zg. 'kaarterssage' waarvan A. Roeck maar enkele voorbeelden heeft kunnen vinden⁴⁵, heeft hij ook het 'Geschenk van een Kabouter' ergens opgediept, waarvan in Nederland maar één andere variant bekend is⁴⁶. Sinninghe vermeldde dit verhaal, dat hij in 1956 opgetekend zou hebben, al in de *Katalog* (bron: Volksk. Comm. N-B) als sagenno. 71.3⁴⁷. De Bekker stierf op 27 augustus 1953⁴⁸, zodat vaststaat dat hij zeker niet in 1956 vertelde. Zijn verhalen, die hij mogelijk op zijn beurt optekende, stelde hij in 1932 en vòòr 1949 aan Sinninghe ter beschikking.

4. *Heeze*. In 1965 zou Sinninghe verhalen opgetekend hebben te Heeze, hoewel onder de desbetreffende kaarten de aantekening 'Hs. Sinninghe' ontbreekt⁴⁹. Deze verhalen zijn niet door Sinninghe opgetekend, maar door de publicist Anton van Oirschot:

'Het is alweer een tijdje geleden, dat we enkele avonden in Heeze op pad gingen om te luisteren naar heksenverhalen. Er zijn nog heel wat Heezenaren, die heksen met naam en toenaam hebben gekend; die nog kunnen vertellen wat ze allemaal voor kwaads hebben uitgespookt en die in enkele gevallen ook zelf het slachtoffer (zouden) zijn geweest.

Al enkele keren hebben we die verhalen doorverteld op avonden van heemkundekringen en sommige zijn heel in het kort vermeld in het boekje "Van heksen en spoken in Brabant", dat op de laatste Brabantse Dag werd uitgegeven, maar tot dusver zijn ze nog niet, zoals de vertellers ze ons hebben verhaald, zo compleet mogelijk doorgegeven.

⁴⁵ Alfons Roeck, *De Nederlandse Weerwolfsage in de negentiende en twintigste eeuw*, on-gepubliceerd proefschrift, Leuven 1968, 274-275. Zie ook: Willem de Blécourt, *Volksverhalen uit Nederlands Limburg*, Utrecht/Antwerpen 1981, 210-211.

⁴⁶ Jacques Cuijpers, 'Kaboutersprookjes', *Noord-Brabantsche Almanak* 1890, 253-255, eveneens: P.N. Panken, 'Het kaboutermanneke te Duisel', *Ons Volksleven* 4 (1892), 115-116. De tweede variant (*Katalog* 71.2) is een vervalsing van de versie van Panken, door Gerhard Krekelberg gepubliceerd in de *Limburger Koerier* 19 juni 1924.

⁴⁷ Publicatie in *Noordbrabants Sagenboek* (1964), 18. Het is nr. 94 van de *Erdämonen*, de enige aanvulling op de *Katalog* (1974). Zowel in de *Katalog* als in de *Erdämonen* worden drie varianten genoemd; de kaarten in de collectie verwijzen in twee gevallen naar dezelfde bronnen als in de *Katalog* (Panken en Krekelberg). Het moet dus wel om één derde variant gaan.

⁴⁸ Telefonische mededeling van zijn zoon op 11 juli 1981. Uit de volkstellingsfiches (1947) bleek dat er in Vught maar één F. de Bekker woonde, dit was de archivaris.

⁴⁹ Zie noot 28. Deze verhalen werden door Sinninghe gepubliceerd in het *Noord-Brabants Sagenboek*, deel 2 (1978). Hun bronvermelding is niet te onderscheiden van andere, wel door Sinninghe opgetekende verhalen. Van Oirschot wordt bovendien niet als verzamelaar genoemd (tabel nrs. 101-104).

De Stichting tot Codificatie van de Nederlandse Volksverhalen, waarvan Jacques Sinninghe directeur is, heeft de door ons opgetekende verhalen wel in haar archief vastgelegd en is van plan om in Heeze nog meer heksenherinneringen op te halen⁵⁰.

Na deze mededelingen volgen de verhalen, die gelijk zijn aan de verhalen uit de collectie en bovendien bewerkingen zijn van verhalen die Van Oirschot heeft verzameld in het kader van het volksverhalenonderzoek van de Volkskundecommissie⁵¹.

Het blijkt dat Sinninghe wat gemakkelijk verhalen als eigen veldwerk opvoerde en het niet zo nauw nam met het jaar van optekening. Het zijn niet de enige gevallen waarbij iets niet klopt. Zo zijn de verhalen van mevrouw Verbeek-Beenen (tabel nr. 17) verteld en opgenomen in 1955 en niet, zoals vermeld bij de publicatie in *Neerlands Volksleven* (1960: 74) op 21 oktober 1957. Sinninghe bracht ze al ten gehore op de eerste openbare bijeenkomst van de Stichting op 27 november 1956; de vertelster overleed op 30 december 1956⁵².

Het verhaal over de vrouw die 's morgens met hoefijzers aan handen en voeten wordt gevonden wordt al vermeld in de *Katalog* (Sagen 783.4), maar zou pas in 1960 zijn verteld door Jan van de Helvert (tabel nr. 73).

In Etten-Leur zouden in 1956 zestig verhalen zijn genoteerd, waarvan iets meer dan de helft ook onder dat jaar staat vermeld (tabel nrs. 21-25) en de 'rest' in latere jaren zou zijn opgetekend (tabel nrs. 46-56, 62, 64-66, 77, 88). Dat er in 1956 veldwerk in Etten werd gedaan staat wel vast, want de heemkundige kring aldaar 'Jan uten Houde' meldde: '... er werd

⁵⁰ Anton van Oirschot, 'De heksen van Heeze', *Heemkronyk* jrg. 4 (1965), 81.

⁵¹ Het typescript van Van Oirschot berust op het Volkskundebureau. Van Oirschot tekende vanaf 1963 verhalen op en hield daarover reeds een lezing op 29 oktober 1963, zie *Brabants Heem* 15 (1963), 119. Sinninghe had de desbetreffende informanten nooit zelf geïnterviewd; de verhalen werden hem ter inzage gegeven, 'maar het was natuurlijk nooit de bedoeling, dat deze als 'eigen' werk van hem een verder leven zouden krijgen, en zeker niet zonder bronvermelding van de optekenaar of kring zouden verschijnen' (brief Van Oirschot dd. 31 juli 1981). Op 15 januari 1963 hield Sinninghe een lezing voor de heemkundige kring De Heerlijkheid Heeze-Leende, waarna hij enkele verhalen ontving, zie *Eindhovens Dagblad* 16 januari 1963, *Brabants Heem* 15 (1963), 23-24.

⁵² Brief Sinninghe dd. 31 juli 1981: 'Wat betreft Mevr. Verbeek-Beenen: eerst ben ik in contact met haar gekomen in 1955 en heb toen verhalen opgetekend. Niet veel later ben ik naar haar toegegaan met de bandrecorder (geleend) en heeft ze achter elkaar de verhalen verteld, die zijn afgedrukt in *Neerlands Volksleven*. De datum is een drukfout, of een typefout: dit moet zijn 1955'. In 1959 zond Sinninghe deze verhalen als proeve van kunnen aan P.J. Meertens, waarbij hij dezelfde foutieve datum vermeldde (brief dd. 13 maart 1959). Dat ze in november '56 werden afgedraaid blijkt uit de *Nieuwe Rotterdamse Courant* 29 november 1956, en mededeling Tjaard W.R. de Haan (Meertens was die dag verhinderd, zoals hij op 24 oktober 1956 aan de secretaris van de Stichting schreef). Het overlijdensbericht van de vertelster is (o.a.) aanwezig op de bibliotheek PG.

steun verleend aan het werk der stichting voor sagen-onderzoek en volksverhalen⁵³.

Mevrouw Crassaerts (tabel nr. 74) en Laurens van Hoof (nr. 94) werden al in 1954 geïnterviewd⁵⁴.

Sinninghe tekende dus in het midden van de jaren '50 verhalen op in Noord-Brabant, voor een belangrijk deel al voor de oprichting van de Stichting⁵⁵. In het volgende decennium deed hij wel onderzoek, maar in veel mindere mate dan uit de tabel valt af te lezen. Als hij in 1964 verhalen optekende in het Gooi (tabel nrs. 134-140), dan moet worden vastgesteld dat Sinninghes onderzoek daar veel minder intensief was dan dat van Engelbert Heupers, die in dezelfde jaren dit gebied uitkamde, maar noch de vertellers van Sinninghe wist te vinden, noch hun verhalen⁵⁶.

In principe lag bij het veldwerk de nadruk op goed vertelde verhalen. Allerlei mededelingen werden wel door Sinninghe genoteerd, maar kwaliteit had de voorkeur boven kwantiteit.

Zoals P.J. Meertens, ooit adviseur van de Stichting⁵⁷, het verwoordde: 'Eén goede verteller is méér waard dan vijftig gewone mensen, die ook wel

⁵³ *Brabants Heem* 8 (1956), 156. Het getal 60 staat vermeld in het jaarverslag van de Stichting over 1956, 1. In 1957 verleende de gemeente Etten-Leur een subsidie van f 200,- aan de Stichting (jaarverslag 1957). Sinninghe: 'Dank zij de Heemkundige Kring Jan Utenhoute werden in een herberg vertellers samengebracht, waarvan ik daar na verschillende thuis bezocht heb, en waar mij bij die bezoeken naar anderen verwezen werd. Zo bezocht ik Janus Peys, Rienus Rommens, Thijs Vermunt, van der Bemt etc. 1956 en 1957. Later heb ik Rienus Rommens nog opgezocht en enkele verhalen van hem gehoord: hij was toen niet meer thuis, maar in het Ettens bejaardenhuis' (brief dd. 31 juli 1981) (resp. nrs. 23, 24, 25, 21; nrs. 55, 65, 77), vgl. *Neerlands Volksleven* 7 (1957), 42.

⁵⁴ Sinninghe zond sprookjes van deze vertellers aan het Volkskundebureau op 16 juni 1958, ten behoeve van het jaarboek van de 'Gesellschaft zur Pflege des Märchengutes der europäischen Völker' (publicatie in: *Von Prinzen, Trollen und Herrn Fro. Märchen der europäischen Völker*, Münster 1958, 143-147).

⁵⁵ Vgl. Tj.W.R. de Haan, 'De studie van het levende volksverhaal in de noordelijke Nederlanden', *Volkskunde* 56 (1955), 9: 'Momenteel is Sinninghe met een geluidsband bezig de vertellers van 't Heike bij Breda te bestuderen'. De Haan verwijst naar een reportage in *De Spiegel* van 3 april 1954 ('met folklorizerende foto's').

⁵⁶ Sinninghe heeft blijkbaar de adressen van zijn Gooise vertellers, waar hij blijkens mededeling aan het Prins Bernhard Fonds, dd. 29 augustus 1961, over beschikte, niet aan Heupers doorgegeven, hoewel hij wel contact met hem had. Sinninghe publiceerde verhalen uit het Gooi (ook al opgetekend in 1942) o.m. in *Spokerijen in het Gooiland* (Zaltbommel 1975); de verhalen van Heupers worden uitgegeven door het Volkskundebureau (1979, 1981, 1982). Slechts één verteller, Folkert Calis, werd door beiden bezocht: door Sinninghe in 1942 en door Heupers op 3 september 1962, zie E. Heupers, *Volksverhalen uit Gooi- en Eemland en van de Westelijke Veluwe* 1979, 108-113 (nrs. 340-353).

⁵⁷ P.J. Meertens werd als adviseur van de Stichting aangetrokken in 1956, nadat de Stichting verzoeken tot subsidiëring had gericht aan het ministerie van Onderwijs, Kunsten, en Wetenschappen en het Prins Bernhard Fonds (brief Meertens aan J.H. Brouwer, dd. 4 maart 1957). Samen met Maartje Draak functioneerde hij als zodanig tot 1960 (vgl. *Verslag Volkskunde-commissie over 1957*, 2), hoewel zij zich slechts als 'adspirant-adviseurs' beschouwden (notulen vergadering met bestuur Stichting, dd. 21 mei 1959, 2). Na hooglopende ruzies trokken beiden zich terug.

een verhaaltje weten'⁵⁸. Sinninghe kwam met de vertellers in contact door bevriende relaties, in Noord-Brabant vaak via de heemkundige kringen. Ook een 'landelijke herberg' leverde wel eens wat op. Wanneer dat niet werkte werd gebruik gemaakt van een 'eenvoudige vragenlijst, waarin de bewoners gewezen wordt op het werk van de stichting en waarin gevraagd wordt of men adressen weet, waar vertellers genegen zijn de hun bekende verhalen aan de stichting door te geven'⁵⁹. Hij concentreerde zich daarbij op oude verhalen, die teloor zouden gaan wanneer ze niet snel genoeg werden opgetekend. 'De tijd dringt wel zeer, want enige malen is het ons, tijdens dit onderzoek overkomen, dat een persoon, waarvan wij met recht veel mochten verwachten, even tevoren in een ziekenhuis was opgenomen of door ouderdomsgebreken niet meer tot vertellen in staat was', schreef hij in 1956⁶⁰.

Behalve relaties en vragenlijsten paste hij, naar eigen zeggen, ook een meer directe benadering toe:

'Je gaat een dorp binnen waar je nooit eerder bent geweest. De truc is dan naar de dominee, de pastoor of een oude gemeentesekretaris te stappen en te vragen: Zijn hier nog mensen die iets van de geschiedenis van het dorp weten? Die zoek je vervolgens op en zegt: 'De dominee heeft gezegd, dat u veel van vroeger weet over dit dorp.' Dan gaat zo iemand vertellen. Niet meteen over heksen natuurlijk, dat komt later. Heel geleidelijk gaat-ie van de historie over op de toverwereld. Zo gauw je de naam van een heks kent, ben je binnen. Dan ga je naar een volgende verteller en zegt, midden in zijn verhaal: 'En Mieke dan? Dat was toch een heks?' En dan rollen alle verhalen er uit *die je horen wilt*. Die methode heeft bij mij altijd goed gewerkt. In het begin tekende ik de verhalen in een zelf-ontwikkeld soort steno op, later gebruikte ik de bandrecorder'⁶¹.

Sinninghe maakte al in het midden van de jaren vijftig gebruik van een (geleende) bandrecorder; in 1960 kon, dankzij subsidie van de gemeente Breda een eigen bandrecorder worden aangeschaft, en in 1965 kwam daar nog een op batterijen werkende bandrecorder bij⁶². Maar hoewel het zo nauwkeurig opnemen van vertellers een noodzaak was, zou Sinninghe later verklaren: 'Alleen vind ik een machine erg moeilijk om mee te werken. Ik ben geen man van machines'⁶³. Verhalen werden pas op de

⁵⁸ Notulen vergadering met bestuur en directeur Stichting en K.C. Peeters, dd. 9 mei 1957, 4.

⁵⁹ *De Stem* 10 maart 1959, ook in: *De Gelderlander* 11 maart 1959.

⁶⁰ Brief bestuur Stichting aan Prins Bernhard Fonds, dd. 2 oktober 1956.

⁶¹ *Studio* 26 januari 1980, cursivering van mij, w.d.b.

⁶² *Neerlands Volksleven* 1957, 42; jaarverslagen Stichting 1960, 1965.

⁶³ Uitspraak n.a.v. het gebruik van een bandrecorder tijdens een interview, uitgezonden in het Vara-programma 'Stoomradio', op 5 mei 1977.

band opgenomen wanneer was gebleken dat het om een 'geboren verteller' ging⁶⁴.

In navolging van K.C. Peeters, een der Vlaamse adviseurs van de Stichting, stelde Sinninghe evenwel dat het opnemen en optekenen niet de hoogste prioriteit had: 'Het zwaartepunt moet liggen op de codificatie der volksverhalen, zoals in de naam der Stichting is vastgelegd'⁶⁵.

De codificatie

De nadruk van Peeters op het codificeren was niet geheel zonder eigenbelang. De indeling van de sagen was door Vlamingen ontwikkeld en Peeters' studenten werkten er al mee vanaf 1950⁶⁶. Door Sinninghe de codificatie toe te vertrouwen van het hele Nederlandse taalgebied, kon hij gelijk de Vlaamse sagen laten bewerken. De teksten uit de licentiaatsverhandelingen werden dan ook, na op het Volkskunde-Instituut te Antwerpen te zijn overgetypt, doorgestuurd naar Breda, waar Sinninghe ze kon codificeren⁶⁷. De *Katalog*, en met name het sagen-gedeelte, was niet alleen in Vlaanderen opgevallen. Al in 1953 ontving Sinninghe naar aanleiding hiervan een uitnodiging van de samensteller van de internationale motieven-index Stith Thompson om in de Verenigde Staten te komen werken⁶⁸, waar hij niet op in was gegaan. Codificatie van sagen was in de jaren vijftig op internationaal niveau nog problematisch. De hoeveelheid, de variatie en de onduidelijke, vaak korte vorm van de sagen stonden een indeling als die van de volkssprookjes in de weg. Toen men zowel in Duitsland als in Scandinavië, ordening in dit materiaal wilde brengen werd al gauw duidelijk dat men om te voorkomen dat, zoals bij de sprookjesindeling van Antti Aarne, een nationale indeling maat-

⁶⁴ 'De man van de spookverhalen', *Volkskrant* 23 augustus 1960. Het is niet bekend of het opnemen altijd even makkelijk ging (vgl. J.J. Voskuil, 'Voorwoord', in: E. Heupers, 1979, p.12, noot 14). Wat er precies is opgenomen is ook niet bekend. Alle krantebijdragen vermeldde dat er van een bandrecorder gebruik werd gemaakt, en zowel tijdens lezingen als voor radiuitzendingen (Brabants Halfuur van de KRO) werden opnames ten gehore gebracht. Van de in het taxatierapport genoemde dertig uur ingesproken tape is slechts ca. vijf uur op de bibliotheek PG aanwezig. Van deze opnames is evenmin bekend wanneer ze zijn gemaakt, noch wie er aan het woord is. Daarbij zijn het kopieën van de originele banden, daar vaak de vragen die tussen de verhalen en mededelingen door werden gesteld zijn overgeslagen.

⁶⁵ Brief Sinninghe aan G.C. Stubenrouch, wethouder Breda en bestuurslid der Stichting, dd. 19 november 1958. K.C. Peeters zei op de vergadering van 9 mei 1957 o.a. dat hij als voornaamste taak der Stichting het codificeren zag, vgl. K.C. Peeters, 'Het sagenonderzoek in het Nederlandse taalgebied', *Volkskunde* 64 (1963), 135.

⁶⁶ Zie noot 26.

⁶⁷ Brief Sinninghe aan B & W Breda, dd. 17 oktober 1959, vgl. noot 86.

⁶⁸ 'Nederlandse folklorist verzamelt sagen en sprookjes', *Provinciale Zeeuwsche Courant* 3 oktober 1953.

gevend voor de internationale indeling zou worden, een internationaal raamwerk diende te ontwerpen van waaruit de nationale sagencodificering aangepakt kon worden. Hiertoe werd op het congres van de volksverhaalonderzoekers in 1959 te Kiel een komitee opgericht waarin naast Reidar Christiansen, Barbara Allen Woods, Will-Erich Peuckert en Wayland D. Hand, ook Sinninghe werd benoemd. Tevens ontstond tijdens dit congres het plan tot oprichting van de International Society for Folk-Narrative Research (ISFNR). Kurt Ranke schreef in de brief waarin hij Sinninghe van de instelling van het komitee op de hoogte stelde (Sinninghe was wegens geldgebrek niet in Kiel aanwezig geweest), dat men het volgende jaar in Parijs zou samenkomen om verder over het katalogiseren te spreken. De latere voorzitter van de ISFNR wilde graag met Sinninghe samenwerken: 'Ich werde mir gestatten, Ihnen in der nächsten Zeit die erste Fassung des Stichwortregisters zur Enzyklopädie des Märchens mit der Bitte um Korrektur und Vervollständigung zuzusenden'⁶⁹. Het komitee funktioneerde echter niet⁷⁰; wel werden er voor de volgende plenaire bijeenkomst van de ISFNR in Athene (1964) twee speciale conferenties georganiseerd in Antwerpen en in Budapest. Sinninghe hield op deze twee conferenties, die een algemene discussie over een Europese sagen-index moesten inleiden, referaten. In het eerste gaf hij een overzicht van de voorgeschiedenis en de indeling van de *Katalog*. Daar de Leuvense en Gentse studenten inmiddels nieuwe varianten bijeen hadden gebracht, waarvan sommige in Nederland onbekend waren, vroeg Sinninghe zich aan het slot van zijn rede af: 'Peut-on soulever toutes ces difficultés par la possibilité de l'interpolation de nouveaux numéros?'⁷¹.

Een half jaar voor de conferentie in Budapest werd op het vijftiengste Vlaamse Filologencongres nog ingegaan op de internationale sagenproblematiek. Naast Peeters, De Keyser, en Sinninghe, waren daar ook Tillhagen en Ranke aanwezig. Deze laatste gaf een kort résumé van de nog op te lossen punten: eerst regionale katalogi en dan pas de internationale katalogus?; uitgaan van de personen en sagenfiguren, of van de thema's?; ook motieven, of alleen maar typen?; en tenslotte, hoe de sagen duidelijk af te grenzen van andere genres? Hij stelde daarbij uitdrukkelijk dat een katalogus slechts een hulpmiddel was dat een oriëntatie voor

⁶⁹ Brief Ranke aan Sinninghe, dd. 17 december 1959.

⁷⁰ Een beschrijving van de activiteiten van de ISFNR tot en met 1963 is Wayland D. Hand's 'Status of European and American Legend Study', *Current Anthropology* Vol. 6, no. 4 (1965), 439-446. Sinninghe aanvaardde in Parijs wel de benoeming tot penningmeester van de ISFNR, zie jaarverslag Stichting 1960, *De Volkskrant* 23 augustus 1960, *Het Parool* 27 augustus 1960, *Neerlands Volksleven* 10 (1960), 251. Sinninghe nam deze functie tot 1975 waar.

⁷¹ Zie noot 10, p.54.

verder vergelijkend onderzoek kon leveren⁷². Sinninghe ging op dit congres in op de problemen waar hij voor was komen te staan bij het herzien en aanvullen van de *Katalog*. Zijn eerste opmerking daarover sloot aan bij het slot van zijn vorige rede: 'de nummering moet grondig herzien worden'. Daarnaast leek hem het destijds gemaakte onderscheid tussen sage en volksgeloof niet meer te handhaven: 'Later heb ik toch gemeend dat ik een scheidslijn te scherp getrokken had en dat ik dus de grenspaal moest verzetten, al heb ik dan niet in nachten bij mokkig weer "paal recht! paal recht!" geroepen tot ik verlost zou worden'. Een internationale concordantie was ook gewenst: 'Zolang de verschillende sagencatalogi nog niet gecoördineerd zijn, lijkt het mij goed om de nummers der andere catalogi te vermelden bij onze nummers die hetzelfde thema behandelen'. Hij doelde daarbij vooral op de catalogi van de Noor Christiansen, wiens *The Migratory Legends* in 1958 was verschenen (FFC 175), en van de Fin Simonsuuri, die in 1961 zijn *Typen- und Motivverzeichnis der finnischen mythischen Sagen* (FFC 182) in het licht gaf. Sinninghe besloot deze lezing met het ter harte nemen van een advies van Peeters, die meende dat ook het contact met de veldwerkers niet verloren moest worden. 'Gaarne zal ik deze suggestie verwezenlijken bij het herwerken van mijn catalogus, die door voortdurende wisselwerking tussen theorie en praktijk tot stand moet komen'⁷³.

Op 14 en 15 oktober 1963 kwam men op de vergadering van de ISFNR in Budapest tot een voorstel voor indeling van de Europese sagencatalogus. Hiertoe was een aparte commissie ingesteld, bestaande uit Maja Bošković-Stulli, Thekla Dömötör, Ina-Maria Greverus, Ingeborg Müller, Gisela Burde-Schneidewind, Oldrich Sirovátka, en Carl-Herman Tillhagen. Plaatselijke sagen en mythologische en demonologische sagen werden niet als categorie in het voorstel opgenomen, terwijl nadere specificaties, naar gelang het materiaal, in de verschillende landen zelf gemaakt moesten worden. De ordening zou moeten plaatsvinden naar de thema's binnen de aangegeven groepen, niet naar de *dramatis personae*⁷⁴. Aan de uitgebreide discussie werd door Sinninghe nauwelijks deelgenomen; hij beperkte zich tot enkele opmerkingen over de stand van

⁷² Kurt Ranke, 'Die "international Society for Folk-Narrative Research" und ihre Bemühungen um einen internationalen Sagenkatalog', *Volkskunde* 64 (1963) 139-147.

⁷³ J.R.W. Sinninghe, 'Het herwerken van de Nederlandse sagencatalogus', *Volkskunde* 64 (1963), 178-185, cursiveringen van Sinninghe. De concordantie werd ondertussen gemaakt in Duitsland (Marburg), zie Ina-Maria Greverus, 'Bericht zu Veröffentlichungs- und Katalogisierungsplänen aus dem Zentralarchiv der Volkserzählung', *Acta Ethnographica* 13 (1964), 111-128.

⁷⁴ 'Arbeitsresultat der Sonderkommission der International Society for Folk-Narrative Research', *Acta Ethnographica* 13 (1964), 130-131; Kurt Ranke, (idem), *Fabula* 7 (1964-1965), 77-81; K.C. Peeters, 'Vergadering van de Internationale Sagencommissie te Budapest', *Volkskunde* 64 (1963), 224-225.

zaken bij het catalogiseren in Nederland⁷⁵. Zijn lezing hield hij voor het op de bijeenkomst van de ISFNR aansluitende Hongaarse Ethnografische congres, waarover de volgende 'sage':

Interviewer: "En U heeft verteld dat U wel eens op de verkeerde plaats bent aange . . ."

Sinninghe: "Ja, dat is heel mooi geweest. Dat was in (grinnikt) Budapest. Toen waren er twee congressen, en ik ben nogal slordig, dus ik heb het verkeerde congres ingevuld. Dat was namelijk een kommunistisch congres. En . . . het was stamp en stampvol. Ik dacht, god, hoe komen al die mensen hier, wat een interesse. Nou, het was interessant voor ze, want het was 'Der Bauer in der niederländischen Sage'. En dan kon je zien dat de boer heel anders behandeld werd in Nederland dan in het oosten, waar je in achttienhonderdzoveel nog lijfeigenen te koop aanbood. Dat bestond bij ons niet. Die steden waren zo machtig, dat die adel niets meer te betekenen had"⁷⁶.

Op het vierde internationale congres van de ISFNR, dat gehouden werd in Athene van 1 tot 6 september 1964, hielden de onderzoekers zich met een aantal thema's bezig, waarvan de katalogisering een niet al te groot deel uitmaakte⁷⁷. Door Sinninghe werd een samenvatting gegeven van zijn werk aan de Nederlandstalige katalogus, waarbij geen punten aan de orde kwamen die hij niet al in Antwerpen, of eerder behandeld had⁷⁸. Dit was het laatste congres waarop Sinninghe zijn katalogisering ter sprake bracht. In Breda was ondertussen het aantal te codificeren verhalen aan het toenemen. Het systematische systeem werd in zijn huidige vorm opgezet in 1965, toen er een begin werd gemaakt met het overtypen van de volksverhalen op kaart. Dit typewerk zou de komende jaren in beslag nemen. Eind 1965 waren er 3.200 kaarten, eind 1966 7.561,

⁷⁵ Maja Bošković-Stulli, 'Beitrag zur Diskussion über Katalogisierung der Volkssagen, *Fabula* 8 (1966), 192-207.

⁷⁶ Interview voor Vara Stoomradio, uitgezonden op 25 mei 1977. Vgl. *De Stem* 28 maart 1964. Sinninghe nam aan beide congressen deel, zie zijn 'Verslag deelname aan het Hungarian Ethnographical Congress, waaraan voorafging de bijeenkomst van de International Society Folk-Narrative Research (ISFNR) te Budapest (14-20 oktober 1963)', manuscript op bibliotheek PG. 'Der Bauer in der niederländischen Volkserzählung' werd gepubliceerd in het *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde* 10 (1964), 358-365.

⁷⁷ Klaus Beitz, 'IV. Internationaler Kongress der Volkserzählforscher in Athen vom 1. bis 6. September 1964', *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* 68 (1965), 75-80; Gisela Burde-Schneidewind, 'IV. Internationaler Kongress für Volkserzählforschung 1.9-6.9. 1964 in Athen', *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde* 11 (1965), 324-325; K.C. Peeters, '4e Congres van de 'International Society for Folk Narrative Research' Athene (1-6 sept. 1964)', *Volkskunde* 65 (1964), 189-191.

⁷⁸ Jacques R.W. Sinninghe, 'Nach Zwanzig Jahren. Katalogisierung der Sagen im niederländischen Sprachraum', in: Georgios A. Megas (ed.), *IV International Congress for Folk-Narrative Research in Athens 1.9-6.9. 1964, Lectures and Reports*, Athene 1965 (*Laographia* 22), 514-516.

een jaar later 16.773. Aan het eind van 1968 waren dat er 25.884, eind 1969 32.185 en eind 1970 39.129⁷⁹. Daarmee was het typewerk zo ongeveer gedaan, want zo'n twee jaar later was er sprake van 'niet minder dan 40.000 volksverhalen'⁸⁰, terwijl er ongeveer 42.500 verhalen op de bibliotheek PG aanwezig zijn.

Het codificeren leidde uiteindelijk tot vier publicaties. In 1973 en 1976 verschenen aanvullingen op de Vlaamse sprookjeskatalogus van Maurits de Meyer⁸¹, waarin honderd uit de licentiaatsverhandelingen afkomstige sprookjes waren ondergebracht⁸². Het eerste deel van de *Katalog der Sagen im niederländischen Sprachraum*, het lang verwachte vervolg op de *Katalog*, kwam een jaar later⁸³. Dit deel behelst de 'Erddämonen', zo'n honderdvijftig varianten van verhalen over reuzen en kabouters waarbij ook verwezen is naar varianten waarin andere sagenfiguren als witte wijven, duivels, en heksen. Aangezien iedere toelichting evenwel ontbreekt is het onduidelijk of het hier gaat om varianten van verhalen, of om variaties binnen de thema's van verhalen, om typen of om motieven. Mogelijke onderlinge verbanden tussen de varianten, gevallen van contaminatie, 'zersagung' (een vervorming van een verondersteld eerder verhaal), worden niet aangegeven. Wel is verwezen naar overeenkomstige nummers in de katalogi van Simonsuuri, Christiansen, en de motief-index van Thompson. Het grootste gebrek aan deze katalogus is evenwel het totaal ontbreken van verwijzingen naar teksten. De gebruiker komt niet meer te weten dan dat een bepaald thema of verhaal, zoveel maal voorkomt in een Nederlandse of Vlaamse provincie, in Frans Vlaanderen, Zuid-Afrika, of enige andere ongespecificeerde plaats. Of dit werkelijk zo is moet dan ook nog maar aangenomen worden, want een onderzoek naar de betrouwbaarheid van de bronnen heeft niet plaatsgevonden⁸⁴, en er is geen gebruik gemaakt van alle op dat moment

⁷⁹ Jaarverslagen Stichting 1967, 1968, 1969, 1970.

⁸⁰ 'Volksverhalen en sagen voor het nageslacht', *Het Stadsblad* (Breda) 8 februari 1973.

⁸¹ Maurits de Meyer, *Le conte populaire flamand*, Helsinki 1968 (FFC 203), uitwerking van zijn *Les contes populaires de la Flandre*, Helsinki 1921 (FFC 37).

⁸² J.R.W. Sinninghe, 'Vijftig sprookjes als vervolg op De Meyer's catalogus', *Volkskunde* 74 (1973), 130-132; (idem), *Volkskunde* 77 (1976), 121-123. In het eerste artikel wordt niet direct naar de verhandelingen zelf verwezen, maar via rangnummer, 'naar de volgorde in de handschriftenverzameling van het Instituut voor Volkskunde te Antwerpen'; in het tweede artikel worden de (schriftelijke) bronnen wel genoemd.

⁸³ *Het Vrije Volk* 16 februari 1974.

⁸⁴ Vgl. bijv. noot 46. Het valt bovendien te betwijfelen of alle verhalen uit de licentiaatsverhandelingen uit de 'volksmond' werden opgetekend, zie Hervé Daras, *Hoe 'wetenschappelijk' was het Vlaamse sagenonderzoek tussen 1953 en 1966?*, Berchem 1974, 28 (bespreking door A.J. Dekker in *Volkkundig Bulletin* 2, 1 (1976), 38-39).

aanwezige bronnen, vooral de Nederlandse⁸⁵. Voor nadere bestudering van de 'Erddämonen' is men aangewezen op de Collectie Sinninghe, maar ook daarin ontbreekt het grootste deel van de mondelinge bronnen⁸⁶. De laatste publicatie is iets uitgebreider. Bij twaalf varianten van sagen die op een of andere manier met het thema overstroming te maken hebben, worden wel bronnen aangegeven, al zijn dat vaak niet de meest oorspronkelijke. Verwijzingen naar andere katalogi zijn hierbij evenwel niet gegeven⁸⁷.

De bijna 43.000 kaarten in het systematische systeem op de bibliotheek PG zijn geordend naar de hoofdrubrieken van de *Katalog*. Slechts een aantal van deze hoofdrubrieken was ten tijde van de overdracht min of meer verfijnd systematisch ingedeeld⁸⁸, met name de rubriek 'aardgeesten', en 'vuurgeesten'. Bij de andere rubrieken waren kaarten aanwezig waarop een begin tot codificatie gemaakt was, maar dit betreft slechts een klein aantal van de aanwezige kaarten.

Overige lezingen en artikelen

Op de verschillende congressen sprak Sinninghe niet alleen over zijn codificatie-activiteiten. Veelal behandelde hij ook groepen sagen, gecentreerd rond een bepaalde persoon of sagenfiguur. Zo waren bandieten het onderwerp van zijn lezing op het 'VIe Congrès International des Sciences anthropologiques et ethnologiques', dat van 30 juli tot 6

⁸⁵ De verhalen die vanaf 1962 door korrespondenten van het Volkskunde-bureau van de Koninklijke Nederlandse Academie voor Wetenschappen werden verzameld zijn niet verwerkt. Vgl. J.J. Voskuil 'Ik zie niet hoe Sinninghe op grond van in hoofdzaak Belgisch materiaal een sluitend systeem voor de Nederlandse verhalen wil maken, zonder daar ook ons materiaal in te betrekken' (brief aan CRM, dd. 24 november 1972). Sinninghes verweer daartegen luidde: 'Ja, je hebt de Nederlandse Academie voor Wetenschappen. Maar die laat de mensen verhalen opschrijven en daar krijgen ze dan wat geld voor. Dat vind ik een hachelijke zaak. Dan heb je mensen die maar wat gaan verzinnen om geld te vangen. Ik ben altijd op pad gegaan en heb niemand ooit iets hoeven te betalen. Je weet dan tenminste dat alles echt is' (*Het Vrije Volk* 16 februari 1974). Sinninghe was zelf uitgenodigd om voor het Volkskunde-bureau verhalen op te tekenen (brief J.J. Voskuil aan Sinninghe, dd. 7 mei 1962), maar wilde daar niet op ingaan. Naar hij mij vertelde op 14 juli 1981 was de reden van zijn weigering dat hij toen werd gesubsidieerd door CRM, en dat betaling door het Volkskunde-bureau (i.c. ZWO, wdb) deze subsidie in gevaar had kunnen brengen.

⁸⁶ De kaarten verwijzen naar de schriftelijke bronnen. Bij de teksten uit de licentiaatsverhandelingen ontbreken de vertellers. Deze worden wel vermeld in de originele verhandelingen (aanwezig op het Seminarie voor Volkskunde van de Katholieke Universiteit Leuven), maar zijn weggelaten toen de teksten op het Volkskunde Instituut te Antwerpen zijn overgetypt. Sinninghe die doorslagen van deze laatste aftypsels op zijn beurt liet overtypen, liet deze nalatigheid bestaan. De teksten uit Sinninghes sagenboeken zijn, voor wat betreft de 'aardgeesten', pas op de bibliotheek PG overgetypt. Ook daar heeft men nagelaten de oorspronkelijke bron te vermelden.

⁸⁷ J.R.W. Sinninghe, 'Katalogisering van enige historische sagen in het Nederlandse taalgebied', *Miscellanea K.C. Peeters*, Antwerpen 1975, 658-661.

⁸⁸ Interne notitie bibliotheek PG, dd. 28 december 1977.

augustus 1960 in Parijs werd gehouden⁸⁹. In Budapest was het onderwerp, zoals vermeld, 'Der Bauer in der niederländischen Volkserzählung'; in Jerusalem behandelde hij de joden in de Nederlandse overlevering⁹⁰, en op het vijfde congres van de ISFNR, van 26 tot 31 augustus 1969 te Boekarest, 'Die Entdämonisierung einiger Sagen-gestalten im niederländischen Raum'⁹¹. Deze lezingen zijn qua opzet te vergelijken met oudere artikelen over gelijksoortige onderwerpen⁹²: veel meer dan een opsomming van verhalen (soms maar zeer zijdelings op het onderwerp betrekking hebbend) zijn ze niet. Wel worden er meer konklusies aan het materiaal verbonden. Wanneer het artikel over de wilde jacht uit 1947 wordt vergeleken met de passage over dezelfde sagenfiguur in de lezing van 1969, dan valt op dat Sinninghe in '69 al wel de verhalen relateerde aan de tijd waarin en de persoon door wie ze waren opgetekend, hetgeen hij daarvoor naliet. Zijn konklusie dat er tussen de verschillende periodes van optekening zich een verandering in het volksgeloof heeft voorgedaan, is echter betwistbaar, zolang niet eerst aangetoond is of een dergelijke verandering niet meer met de wijze van optekenen samenhangt. Dit niet rekening houden met de invloed van een onderzoek op de resultaten komt ook naar voren in het artikel 'Von der Sage zum Märchen'⁹³, waarin de konklusie valt te lezen dat geen enkel land ten opzichte van andere genres zoveel anekdoten bezit als Nederland.

Een andere passage in datzelfde artikel is echter wel het overdenken waard: 'Die Volkskundler machen perfekte Regeln, das Volk macht – oder sagen wir lieber die Erzähler machen die Ausnahmen, die Zuhörer akzeptieren es völlig'. De mens is geen 'homo economicus', vervolgt Sinninghe in navolging van Adam Smith en Ricardo, denkt niet rationeel, en men kan dan ook niet verwachten dat vertellers zich altijd aan de regels houden. Met andere woorden: je kunt catalogiseren zoveel als je wilt, maar je zult altijd verhalen tegenkomen die niet in het schema passen.

⁸⁹ Jacques R.W. Sinninghe, 'Les brigands dans la tradition populaire des Pays-Bas', *VIe Congrès International des Sciences anthropologiques et ethnologiques, tome II*, Parijs 1964, 273-277.

⁹⁰ Jacques R.W. Sinninghe, 'The influence of the Jews on the folklore of the Netherlands', *Fourth World Congress of Jewish Studies, Papers, Vol. I*, Jerusalem 1968, 123-126. Dit congres vond plaats van 25 juli tot 1 augustus 1965.

⁹¹ Niet gepubliceerd, manuscript aanwezig op bibliotheek PG.

⁹² J.R.W. Sinninghe, 'De Nederlandse Schatsage', *Eigen Volk* 10 (1938), 422-437; 'Nederlandse Sagen-gestalten', *Volkskunde* 48 (1947), 113-123; 'De Wisseldaalder', *Volkskunde* 51 (1950), 64-68.

⁹³ In: *Die Freundesgabe. Jahrbuch der Gesellschaft zur Pflege des Märchengutes der Europäischen Völker*, 1966, 9-14. De passage over de anekdoten wordt al vermeld in Sinninghes 'De Brabantse Sprookjes'. *Brabantia* 1 (1952), 123-124, waarvan de basisgegevens uit 1930 stammen.

De meer afstandelijke kijk komt ook naar voren in het artikel over de invloed van de gebroeders Grimm op het Nederlandse volksverhaalonderzoek⁹⁴, dat een redelijk beeld geeft van de schuchtere opkomst van de wetenschappelijke belangstelling voor volksverhalen⁹⁵.

De 'volksverhalenkenner'

Sinninghes belangstelling voor en kennis van de volksverhalen beperkte zich niet tot een bepaalde regio, zoals dat bij zovele anderen het geval was, al had Noord-Brabant wel zijn voorkeur. De manier waarop hij de resultaten van zijn veldwerk heeft weergegeven verhindert een objectieve beoordeling, wat nog versterkt wordt door het ontbreken van originele aantekeningen en opnames. De indruk dat Sinninghe naar buiten toe een groter belang aan zijn werk toeschreef dan door zijn optekeningen gerechtvaardigd wordt, kan evenwel niet worden weggenomen. Ondanks de nadruk die hij in zijn geschriften en uitspraken op de vertellers legde, bleef hij in de praktijk uitgaan van de verhalen, waaruit blijkbaar meer gegevens te putten zouden zijn dan uit de zegslieden. Aan mogelijke reacties van toehoorders werd in het geheel geen aandacht besteed. Zo stelde hij in 1961 voor een 'uitputtend onderzoek naar de volksverhalen van een dorpsgemeenschap' te verrichten, met welk resultaat hij een vergelijking zou kunnen maken 'tussen de psyche van verschillende bevolkingsgroepen', waarbij het dan vooral zou gaan om het verschil in religie, economische activiteit, en welvaart, zoals dat 'tot uitdrukking komt in de volksverhalen'⁹⁶. De waarschijnlijke resultaten van dit onderzoek zijn uitermate miniem (zie tabel nrs. 134-140), en de voorgestelde vergelijking is onmogelijk op grond van dit materiaal. Sinninghe heeft dat dan ook niet gedaan.

Wanneer een dorp 'systematisch' werd afgewerkt, ging het niet, zoals bij het onderzoek dat onder auspiciën van het Volkskunde-bureau werd uitgevoerd, om alle aanwezige overleveringen op te speuren, maar om een goede verteller te vinden. Daarbij stond niet de verteller zelf, maar zijn of haar repertoire voorop. Sinninghe had hiermee, in tegenstelling tot zijn adviseurs van het Volkskundebureau, al enige ervaring. Hij had zelfs vertellersavonden georganiseerd, wat zeker als een unicum be-

⁹⁴ Jacques R. W. Sinninghe, 'Die Brüder Grimm und die Anfänge volkskundlicher Feldforschung in den Niederlanden', *Brüder Grimm Gedenken. Gedenkschrift zur hundertsten Wiederkehr des Todestages von Jacob Grimm*, Marburg 1963, 421-434.

⁹⁵ Voor dit artikel werd gedeeltelijk teruggevalen op ouder werk, zoals Sinninghes, 'Johann Wilhelm Wolf's verblijf in de Nederlanden', *Historia* 9 (1943), 32-33; P.J. Meertens, 'Nederlandse Volkskundestudie voor 1888', *Volkskunde* 50 (1949), 22-33. Vgl. A.J. Dekker, '150 jaar Nederlands Volksverhaalonderzoek', *Volkskundig Bulletin* 4, 1 (1978), 1-15.

⁹⁶ Subsidieaanvraag bij Prins Bernhard Fonds, dd. 29 mei 1961, t.b.v. onderzoek in Laren en omliggende gemeentes. Vgl. noot 56.

schouwd mag worden. Tegen deze achtergrond moeten we de verwijdering zien die ontstond tussen hem en de Nederlandse adviseurs. De uitroep van Maartje Draak: 'Uw werk is niet wetenschappelijk genoeg!'⁹⁷ was theoretisch en in het licht van haar eigen ideeën⁹⁸ misschien wel terecht, maar deze visie kon ook niet meer worden toegepast bij het onderzoek dat het Volkskunde-bureau daarna deed uitvoeren. Want oude overleveringen konden nauwelijks meer in een levende vertel-situatie worden genoteerd, alleen nog maar uit de herinnering van bejaarde lieden⁹⁹. Sinninghe beperkte zich evenwel tot hetzelfde genre verhalen; een anecdote werd door hem wel genoteerd, maar vormde niet direkt onderwerp van onderzoek. De voorsprong die Sinninghe zowel in theoretisch als in praktisch opzicht op de overige Nederlandse onderzoekers had heeft belemmerend gewerkt; evaluatie van zijn werk vond niet plaats (of werd door hem tegengegaan), en hij verstrekke er ook niet al te veel relevante informatie over. In overzichtsartikelen over de Nederlandse volkskundebeoefening wordt hij dan ook niet, of slechts terloops vermeld¹⁰⁰. Hét gebrek aan een verwachte erkenning van zijn activiteiten in Nederland¹⁰¹ deed hem zich tot het buitenland richten, waar het volksverhaalonderzoek veel verder gevorderd was. Aangezien men zich daar liever niet inliet met Nederlandse strubbelingen en het Nederlandse onderzoek uit de aard der zaak aan Nederlanders overliet, was Sinninghe vooral aangewezen op het krediet dat hem vanwege de *Katalog* werd verleend. Hierover kon Hand in het begin van de jaren

⁹⁷ Vergadering bestuur Stichting en adviseurs 7 mei 1957. Er werd gesproken over de methode en systematiek van het optekenen. Meertens was van mening dat Sinninghe wel enthousiast was, maar dat zijn werk meer journalistiek was, dan wetenschappelijk verantwoord.

⁹⁸ Maartje Draak, 'De vertelstijl van sprookjes en volksverhalen', *Mededelingen van de Centrale Commissie voor onderzoek van het Nederlandse volkseigen*, 4 (december 1952), 6-9; (idem), 'Duncan Macdonald of South Uist', *Fabula* 1 (1958), 47-58.

⁹⁹ Vgl. J.J. Voskuil, 'Voorwoord', in Heupers 1979, 14.

¹⁰⁰ P.J. Meertens, 'De status questionis van het volkskundig onderzoek in Nederland', *Volkskunde* 59 (1960), 125-130, noemt Sinninghe niet, evenmin als H.L. Cox, in 'De organisatie van het volkskundig onderzoek in Nederland', *Jaarboek Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde, Vlaamse Afdeling*, 25 (1972), 128-138. Hij wordt wel genoemd door A.J. Bernet Kempers, 'Die Volkskunde in den Niederlanden', *Ethnologia Europaea*, 2-3 (1970), 77, en ook door H.L. Cox in het 'Nachwort' van diens *Märchen der Niederlande Düsseldorf/Köln* 1977, 235-236.

¹⁰¹ Een uitzondering werd gevormd door de toenmalige Nijmeegse hoogleraar in de volkskunde, Winand Roukens, die bemiddelde bij de publicatie van Sinninghes artikel over profetische sagen in het Nederlands-Duitse grensgebied (zie noot 14) (Hein Mandos, 'Het volkskundig onderzoek in Noord-Brabant', *Neerlands Volksleven* 9 (1959), 189; jaarverslag Stichting 1957; *De Gelderlander* 11 maart 1959). Sinninghe zelf was jarenlang van mening dat zijn werk eigenlijk een hoogleraarspost verdiende (*Het Parool* 27 augustus 1960, *Studio* 26 januari 1980, o.a.).

zestig nog schrijven: 'This index (...) is thought by some the best current approximation of a general index for Western Europe'¹⁰². De aanname van een in belangrijke opzichten afwijkend systeem op de ISFNR-bijeenkomst in Boedapest relativeert zo'n opmerking evenwel en het is typerend dat Sinninghe daarna met zijn 'eigen' systeem bleef doorwerken en niet veel verder kwam dan het (laten) uittypen van de verhalen. De buitenlandse volksverhaalvorsers richtten zich na het systematiseringsprobleem min of meer te hebben opgelost op de theoretische en methodologische aspecten van het volksverhaalonderzoek¹⁰³. In Nederland was daar geen sprake van en Sinninghe bleef zich beperken tot samenvattingen van het sagenonderzoek in het Nederlandse taalgebied, zoals tijdens de studiedagen over sagenonderzoek in Freiburg am Breisgau in 1972¹⁰⁴.

Hoewel de *Katalog* als enige gepubliceerde Nederlandse volksverhalen-index alleen al om die reden waardevol is en Sinninghe zeker zinnige dingen heeft gedaan op het gebied van optekening van volksverhalen, moet geconcludeerd worden dat de waarde van zijn werk zowel door hemzelf, als door de journalisten die enthousiaste artikelen over hem schreven, op z'n minst nogal is overtrokken. Dat dit kon gebeuren pleit niet voor het Nederlandse volksverhaalonderzoek, waaruit niemand naast Sinninghe mede het gezicht heeft kunnen bepalen van wat er op dit gebied gedaan werd en mogelijk was. Hieraan is het ontbreken van een wetenschappelijke opleiding in de volkskunde ook zeker debet geweest. Sinninghe heeft meer publicaties over volksverhalen op zijn naam staan dan welke andere Nederlandse onderzoeker ook en daardoor moet hij als een van de grootste propagandisten van het Nederlandse volksverhaal worden beschouwd. Vooralsnog ligt het belang van zijn werk alleen maar in dit 'populariseren', en of hij ondanks alles toch heeft bijgedragen tot een meer gedegen wetenschappelijke studie van de Nederlandse volksverhalen, zal de toekomst moeten uitwijzen.

Amsterdam, juli 1981

¹⁰² Wayland D. Hand, 'Status of European and American Legend Study', *Current Anthropology* 6, no. 4 (1965), 442.

¹⁰³ Zoals op de bijeenkomst van de ISFNR van 1 tot 4 september 1966 te Liblice bij Praag (waar Sinninghe als toehoorder aanwezig was), zie de verslagen in *Fabula* 9 (1967). Vgl. bijv. ook: Robert A. Georges, 'The general concept of legend: some assumptions to be reexamined and reassessed', in: Wayland D. Hand (ed.), *American Folk Legend. A Symposium*, Berkeley/Los Angeles/London 1971, 1-19.

¹⁰⁴ S. Top, 'Studiedagen over sagenonderzoek aan de Universiteit Freiburg i. Br.', *Volkskunde* 74 (1973), 83-85. Sinninghes verhaal werd niet opgenomen in de bundel die uit de aldaar gehouden lezingen werd samengesteld, zie L. Röhrich (ed.), *Probleme der Sagenforschung*, Freiburg 1973.

Summary

The folktales of J.R.W. Sinninghe

J.R.W. Sinninghe is one of the best known and most honoured researchers and collectors of folk-narratives in the Netherlands. Internationally he acquired some fame with his *Katalog der niederländischen Märchen-, Ursprungssagen-, Sagen und Legendenvarianten* (1943, FFC 132). Reconstruction of his field-work and his activities on the proposed sequel to the *Katalog* shows that he dropped behind other researchers: the penalty of taking the lead.

His collection, now at the library of the 'Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen' at 's-Hertogenbosch, consists mainly (90%) of folk-legends gathered by Belgian students of the Catholic University of Leuven, and even part of the supposed results of his own field-work (2%) has been gathered by other collectors. As he did not make a clear distinction between written and oral texts and hardly paid any attention to the narrators, his collection and publications can not be considered as scientific reports on folk-narration.

Newspapermen, and subsequently the general public, have over-estimated his work, as well as the international value of the *Katalog*. Continuation of this situation was possible through the lack of better Dutch researchers and the near absence of folklore at the Dutch universities.

Bijlage

Het veronderstelde veldwerk van Sinninghe tussen 1951 en 1976 (vgl. p.167-176).

	jaar	geslacht/beroep	geboorte- datum/ leeftijd	woonplaats	aantal ver- halen
<i>Noord-Brabant</i>					
1	1954	m inspekteur van politie	1904	Oosterhout	1
2	1955	m scholier	14-8-1941	Breda	1
3	1955	v -	ca. 1905	Breda	3
4	1956	v drogist	-	Breda	1
5	1956	m meester-metselaar	1868	Breda	2
6	1956	m gepensioneerd onderwijzer	-	Breda	3
7	1956	m rentenier	-	Breda	1
8	1956	v dienstbode	13-6-1935	Breda	1
9	1956	m gewezen boswerker	-	Breda	1
10	1956	m gewezen schoenmaker	9-12-1887	Breda	4
11	1956	m gepensioneerd koetsier	15-7-1877	Breda	1
12	1956	m caféhouder	30-8-1896	Breda	1
13	1956	m voorwerker	6-1-1884	Breda	3
14	1956	m gewezen kleermaker	1880	Breda	1
15	1956	m gewezen herbergier	-	Breda	1
16	1956	v -	-	Breda	4
17	1956	v -	19-8-1877	Breda	1
18	1956	m kleermaker	-	Breda	1
19	1956	m gewezen tuinman	1876	Nieuw-Ginneken	1
20	1956	m landbouwer	-	Nieuw-Ginneken	6
21	1956	m meester-molenmaker	7-3-1873	Etten & Leur	1
22	1956	m landbouwer	ca. 1885	Etten & Leur	1
23	1956	m gepens. kantonier RWS	23-2-1880	Etten & Leur	11
24	1956	m gewezen landbouwer	26-7-1881	Etten & Leur	12
25	1956	m landbouwer	59 j.	Etten & Leur	9
26	1956	m portier	-	Eindhoven	1
27	1956	m afhanger bij notaris	24-12-1874	Vessem	1
28	1956	m landbouwer	1880	Veldhoven	10
29	1956	m jager	1883	Veldhoven	1
30	1956	m landbouwer	1894	Veldhoven	3
31	1956	m slachter	76 j.	Veldhoven	7
32	1956	m gewezen schoenmaker	16-10-1875	Veldhoven	3
33	1956	m boer	81 j.	Veldhoven	13
34	1956	v caféhoudster	-	Veldhoven	1
35	1956	m -	-	Veldhoven	1
36	1956	m landbouwer	75 j.	Vught	13
37	1957	v = 8	-	Breda	1

jaar	geslacht/beroep	geboorte- datum/ leeftijd	woonplaats	aantal ver- halen
38	1957 ? -	-	Baarle-Nassau	2
39	1957 m ambtenaar	44 j.	Chaam	3
40	1957 m gewezen kleermaker	-	Aarle & Rixtel	1
41	1957 m timmerman	70 j.	Helmond	7
42	1957 m omroeper, stroper	-	Gemert	6
43	1957 m caféhouder	-	Gemert	3
44	1957 m bode gemeentehuis	-	Gemert	4
45	1957 m gewezen kleermaker	-	Gemert	6
46	1957 ? -	-	Etten & Leur	2
47	1957 m landbouwer	-	Etten & Leur	2
48	1957 m = 21	-	Etten & Leur	1
49	1957 m -	-	Etten & Leur	3
50	1957 m notarisklerk	-	Etten & Leur	3
51	1957 m gewezen landarbeider	-	Etten & Leur	1
52	1957 m aannemer/timmerman	-	Etten & Leur	5
53	1957 m caféhouder	23-1-1891	Etten & Leur	3
54	1957 m wethouder	-	Etten & Leur	1
55	1957 m = 24	-	Etten & Leur	2
56	1957 v nertsfokster	1903	Etten & Leur	1
57	1957 m landbouwer	70 j.	Steensel	2
58	1957 m landbouwer	13-3-1872	Steensel	7
59	1957 m gewezen landbouwer	93 j.	Eersel	1
60	1958 v scholier	ca. 1941	Breda	2
61	1958 m = 10	-	Breda	2
62	1958 m oud-veldwachter	28-1-1870	Etten & Leur	14
63	1958 m hoofd der school	-	Galder	1
64	1958 v = 56	-	Etten & Leur	7
65	1958 m = 24	-	Etten & Leur	8
66	1958 m = 25	-	Etten & Leur	2
67	1958 m -	-	Eindhoven	3
68	1958 m oud gemeente-ambtenaar	1878	Eindhoven	11
69	1958 m -	-	Dongen	2
70	1958 m -	-	Dongen	1
71	1959 m tuinder	6-2-1905	Breda	4
72	1960 m deurwaarder	-	Roosendaal	1
73	1960 m portier	-	Breda	15
74	1960 v onderwijzeres	-	Breda	4
75	1960 m toneelschrijver, regisseur	-	Breda	1
76	1960 m = 42	-	Gemert	2
77	1960 m = 24	-	Etten & Leur	1
78	1960 m -	-	Eindhoven	5
79	1961 v -	32 j.	Breda	1
80	1961 m dagbladcorrespondent	13-10-1896	Breda	1

_jaar	geslacht/beroep	geboortedatum/ leeftijd	woonplaats	aantal ver- halen
81	1961	v -	49 j. Breda	5
82	1962	m journalist	- Breda	3
83	1962	m = 7	- Breda	1
84	1962	m hoefsmid	1901 Breda	3
85	1962	m = 80	- Breda	2
86	1962	? -	- Oosterhout	3
87	1963	v -	60 j. Breda	2
88	1963	v = 56	1903 Etten & Leur	14
89	1964	m groentehandelaar	15-9-1907 Breda	2
90	1964	v -	85 j. Heusden	8
91	1964	m -	- Goirle	1
92	1964	? -	- Goirle	12
93	1964	m onderwijzer	21-5-1916 Oosterhout	7
94	1964	m opzichter in de mijnen	14-1-1887 Meersel-Dreef	3
95	1965	m = 93	- Oosterhout	1
96	1965	m = 82	- Breda	1
97	1965	m slager	- Breda	6
98	1965	m leraar tuinbouwschool	21-5-1876 Breda	1
99	1965	m kapper	1-7-1900 Bavel	2
100	1965	v -	15-11-1891 Tilburg	3
101	1965	m -	- Heeze	11
102	1965	m -	- Heeze	2
103	1965	m -	- Heeze	3
104	1965	m -	- Heeze	4
105	1966	m ambtenaar	12-1-1918 Breda	1
106	1966	m winkelier	- Breda	2
107	1966	m = 1	- Oosterhout	1
108	1966	? -	- Boekel	10
109	1966	m = 92	- Goirle	17
110	1966	m gepens. directeur melkfabriek	- Eindhoven	11
111	1966	m -	1882 Eindhoven	6
112	1966	m oud wethouder, bakker	- Eindhoven	7
113	1966	m -	- Eindhoven	12
114	1966	v -	- Eindhoven	7
115	1966	m -	- Son	19
116	1966	m architect	82 j. Schijndel	8
117	1966	m sluiswachter	- Someren	8
118	1966	m sigarenmaker	- Valkenswaard	4
119	1966	m landbouwer	- Veldhoven	3
120	1967	m oculist	- Breda	2
121	1968	m vertegenwoordiger	15-3-1906 Breda	1
122	1969	m = 121	- Breda	3
123	1972	m monteur	- Breda	1

jaar	geslacht/beroep	geboortedatum/ leeftijd	woonplaats	aantal ver- halen
124	1972 m -	-	Oosterhout	1
125	1972 m -	-	Breda	1
126	1974 v -	ca. 75	Oosterhout	1
127	1976 m = 93	-	Oosterhout	1
128	?* m rustend bakker	-	Dongen	3
129	? ?	-	Dongen	4
130	? m garagehouder	-	Valkenswaard	3
<i>Gelderland</i>				
131	1958 v -	-	Nijmegen	3
132	1966 m -	-	Heerde	3
<i>Noord-Holland</i>				
133	1960 m tekenaar	-	Amsterdam	2
134	1964 m landbouwer, wethouder	-	Blaricum	6
135	1964 m -	-	Hilversum	2
136	1964 m koekebakker	-	Huizen	3
137	1964 ? -	-	Huizen	2
138	1964 m -	83 j.	Laren	9
139	1964 ? -	-	Laren	6
140	1964 m rietdekker	1895	Laren	1
141	1965 v -	-	Amsterdam	3
142	1968 m visser	88 j.	Huizen	2
<i>Overijssel</i>				
143	1956 v -	-	Diepenveen	10
144	1956 m eigenaar kwekerij	77 j.	Diepenveen	6
145	1956 m officier	-	Diepenveen	11
146	1956 v -	-	Diepenveen	12

* Opgetekend in de jaren 1960/1961 (brief Sinninghe 31 juli 1981).